

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ,
МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ**

**ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ХАРЧУВАННЯ ТА ТОРГІВЛІ**

«Теорія та практика перекладу»

Конспект лекцій

для студентів денного та заочного відділення
економічного факультету та факультету менеджменту
за спеціальностями 6.050206 «Менеджмент ЗЕД»
та 6.050103 «Міжнародна економіка»

**Харків
2012**

Розповсюдження і тиражування без офіційного дозволу ХДУХТ заборонено.

Методичні вказівки розглянуто і схвалено на засіданні кафедри іноземних мов, протокол № 13, від 02.04.2012 р.

Методичні вказівки схвалено науково–методичною комісією економічного факультету, протокол №13, від 02.04.2012 р.

Рецензенти: доц. Удовенко І.В.

ЗМІСТ

Вступ	4
Лекція 1. Завдання лінгвістичної теорії перекладу	5
Лекція 2. Загальна та часткові теорії перекладу. Види перекладу	8
Лекція 3. Адекватність і точність перекладу	12
Лекція 4. Дослівний і буквальний переклад	13
Лекція 5. Типи відповідників при перекладі	15
Лекція 6. Закономірності пропусків та включень під час перекладу	18
Лекція 7. Види значення слова	20
Лекція 8. Вибір слова із синонімічного ряду при перекладі	23
Лекція 9. Переклад інтернаціоналізмів	26
Лекція 10. Переклад слів, що означають специфічні реалії	28
Лекція 11. Переклад науково–технічних текстів	32
Лекція 12. Передача власних імен та географічних назв при перекладі	33
Лекція 13. Контекстуальні заміни при перекладі	36
Лекція 14. Особливості перекладу вільних словосполучень	42
Лекція 15. Переклад фразеологічних одиниць	48
Лекція 16. Порядок слів і структура речення при перекладі	52
Лекція 17. Членування та об'єднання речень при перекладі	55
Лекція 18. Граматичні порівняння в процесі перекладу	57
Лекція 19. Переклад конструкцій, які не мають формальних відповідників в українській мові.	59
Лекція 20. Переклад конструкцій, які не мають формальних відповідників в українській мові. Переклад синтаксичних комплексів – інфінітивних, дієприкметникових, герундіальних	61
Лекція 21. Переклад конструкцій, які не мають формальних відповідників в українській мові. Переклад абсолютних конструкцій	66
Короткий словник лінгвістичних та перекладацьких термінів	68
Рекомендована література	78

ВСТУП

Мова є найважливішим засобом людського спілкування за допомогою якої люди обмінюються думками і досягають взаємного розуміння. Спілкування людей за допомогою мови здійснюється двома шляхами: в усній і в письмовій формі. Якщо ті, хто спілкується володіють однією мовою, то спілкування відбувається безпосередньо, однак, коли люди володіють різними мовами, безпосереднє спілкування стає вже неможливим. У цьому випадку на допомогу приходить переклад, тобто передача засобами однієї мови думок, висловлених на іншій мові. Переклад є важливим допоміжним засобом, що забезпечує виконання мовою його комунікативної функції в тих випадках, коли люди висловлюють свої думки на різних мовах.

Дисципліна “Теорія і практика перекладу” посідає надзвичайно важливе місце, оскільки через систему лекційних, семінарських і практичних занять має забезпечити студентам знання, які дають змогу користуватися мовою як засобом спілкування в тому готовому вигляді, в якому вона входить у схему особистісних і соціальних стосунків. Переклад відіграє велику роль у всіх сферах життя. У найзагальнішому плані переклад можна визначити як збереження змісту повідомлення при зміні його мовної форми. Об’єктом науки про переклад є не тільки комунікація із використанням двох мов, а й коригуюча діяльність джерела, перекладача та одержувача. Перед перекладачем стоять два основні завдання: перше – правильно зрозуміти зміст англійського тексту; друг – повно і точно передати цей зміст засобами української мови.

Для того, щоб успішно вирішувати ці завдання, тобто перекладати англійський текст з певною швидкістю, необхідна наявність чотирьох умов:

1. Знання певного мінімуму найбільш уживаних слів
2. Знання основ граматики англійської мови
3. Володіння технікою перекладу

4. Знайомство перекладача з тією областю знання, до якої відноситься даний текст

У процесі здійснення перекладу дуже важливо попередити помилки, що виникають через схожі, а насправді відмінні явища в межах кожного аспекту іноземної та рідної мов. Вивчення курсу “Теорія і практика перекладу” покликане запобігти інтерференції української мови на англійську та навпаки.

Метою вивчення дисципліни є ознайомлення студентів із загальнотеоретичними й методологічними питаннями перекладу, засобами правильного (адекватного) перекладу різних мовних одиниць і явищ англійської мови українською і навпаки, лексико-граматичними, семантичними, а також стильовими аспектами перекладу.

Лекція 1. ЗАВДАННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ТЕОРІЇ ПЕРЕКЛАДУ

Переклад – це дуже давній вид людської діяльності. Без нього важко уявити такі добре відомі історичні факти, як утворення великих імперій, населених багаточисленними багатомовними народами, панування культури однієї нації, яка має більший соціальний престиж, розповсюдження релігійних та соціальних вчень тощо.

Прикладами найдавніших відомих нам перекладів можна вважати переклади Біблії. Як відомо, Старий Завіт первісно був написаний старовинною єврейською мовою (гібрім), яка з часом стала мертвою. У II–I ст. до н.е. був зроблений переклад Біблії арамейською мовою (т.зв. Таргумім, від арамейського “таргум” – пояснення), у II–III ст. – грецькою мовою (Переклад Сімдесятох або Септуагінта. За переказом, він був зроблений за 72 дні 72 старійшинами на о.Фарос під Олександрією), у IV ст. – латинською (так званий простонародний або *Vulgata*).

Як бачимо, уже в той час переклад був важливою складовою життя суспільства. Однак, за останні десятиліття масштаби перекладацької діяльності настільки вирости, що є всі підстави говорити про початок нового етапу в історії перекладу. У XX столітті значно розширилися міжнародні контакти. На карті світу з'явилося багато нових незалежних держав, виникли численні міжнародні та регіональні організації держав. Бурхливий розвиток науки і техніки викликав велику потребу в активному обміні інформацією. Щороку в світі відбувається багато міжнародних конференцій, зустрічей, нарад. Значно виріс об'єм міжнародної торгівлі, інтенсивність дипломатичної діяльності, міжнародної кореспонденції. Розширилися культурні зв'язки між народами, насправді масового характеру набув туризм.

Усі ці зміни в житті людства викликали небачену до цього часу потребу в перекладах та перекладачах. За короткий час у світі з'явилося багато секцій, агентств та бюро перекладів, відділів та інститутів інформації, методичних видань, які виходять одночасно декількома мовами. Перекладацькою діяльністю займаються тисячі спеціалістів різного профілю, референтів, інформаторів, секретарів.

Не існує повних статистичних даних про загальний об'єм перекладацької роботи у світі. За далеко неповними даними ЮНЕСКО щороку в світі видається біля 40 тисяч перекладних видань, тобто 100 книг в день. Крім того, виконується велика кількість перекладів для внутрішніх потреб найрізноманітніших організацій та підприємств. Виникли нові підвиди перекладу (синхронний переклад, переклад кінофільмів, телепередач, судовий переклад тощо). У грудні 1954 року відбувся установчий конгрес Міжнародної федерації перекладачів (ФІТ), котра об'єднала письмових перекладачів багатьох країн світу. Синхронні перекладачі також створили самостійну організацію – Міжнародну асоціацію синхронних перекладачів (АІК).

Роль перекладача є величезною і до нього ставляться високі вимоги. Він повинен вільно володіти двома мовами, бути високоосвіченою людиною з широкими та багатосторонніми знаннями. Перекладач повинен, крім того,

добре розбиратися в предметі перекладу. Якщо йдеться про перекладача суспільно–політичного тексту, то він повинен бути в курсі міжнародних подій, знати політичну систему, економіку, географію, адміністративний устрій тощо. Перекладач повинен вивчати культуру, історію, літературу інших народів і особливо народу тієї країни, з мови якого він перекладає. Він повинен знати побут і звичаї цього народу.

Значне збільшення масштабів та значення перекладацької діяльності не могло не привернути уваги вчених. Уже в давні часи робилися спроби якось осмислити процес перекладу, виявити основні труднощі в його реалізації та їх причини, виробити принципи та рекомендації, які перекладачі могли б використовувати в роботі. Про переклад висловлювалися у своїх роботах багато видатних майстрів слова: Цицерон, Роджер Бекон, Данте, Сервантес, Мартін Лютер, Гете, Пушкін. Активно займалися перекладом та його проблемами Т.Шевченко, І.Франко, Л.Українка, П.Грабовський.

Однак лише у середині ХХ століття процес перекладу став об'єктом всебічного наукового дослідження. У цей період робляться перші спроби створити теоретичну модель перекладацького процесу, описати саме ті сторони цього процесу, котрі визначають його своєрідність, відрізняють його від інших видів мовленнєвої або літературної діяльності.

Кожна наука стає самостійною, коли вона має свої об'єкт, предмет і термінологію. Свої об'єкт, предмет і термінологію повинна мати і наука про переклад, якщо вона претендує на самостійність. Що ж повинна вивчати наука про переклад, або як її часто ще називають перекладознавство, перекладологія і навіть транслатологія? Більшість дослідників вважає, що наука про переклад вивчає і повинна вивчати процес перекладу. Під процесом перекладу звичайно розуміють міжмовні перетворення, трансформацію тексту на одній мові в текст іншою мовою. Такі перетворення обов'язково обмежені рамками двох конкретних мов. Тим самим завдання науки про переклад зводяться до порівняльного вивчення двох мовних систем, до деякого комплексу проблем часткової теорії перекладу. Однак процес перекладу не є простою заміною одиниць однієї мови одиницями іншої мови. Процес перекладу як специфічний компонент комунікації з використанням двох мов завжди є діяльністю людини, в ньому акумулюються проблеми філософії, психології, фізіології, соціології та інших наук, не кажучи вже про лінгвістику, залежність перекладу від якої немає необхідності доказувати.

Слід зазначити, що процес перекладу вужче меж об'єкту науки про переклад. Процес перекладу сам включений в комунікацію, і не в звичайну, а в комунікацію з використанням двох мов. І хоча процес перекладу складає її специфіку, її центральну ланку, тим не менше науці про переклад доводиться вивчати і умови народження вихідного тексту, і умови сприйняття тексту перекладу, і соціальний статус комунікантів, і мовленнєву ситуацію, і різні супутні явища, – все, що входить в складне поняття комунікації з використанням двох мов, яка й складає об'єкт науки про переклад. Моделювання комунікації з використанням двох мов, накопичені про неї знання складають об'єкт науки про переклад. Чим точнішими є методи

пізнання комунікації з використанням двох мов і особливо процесу перекладу, тим достовірнішу теорію перекладу ми маємо. Ось чому важливо дослідити не тільки лінгвістичну частину об'єкту науки про переклад, а й весь об'єкт науки про переклад в цілому.

Виділення самостійного об'єкта і відповідно предмета науки про переклад не дозволяє вважати переклад розділом мовознавства. Це положення підтверджується і існуванням в перекладу своєї власної термінології (синхронний переклад, буквализми, відповідники та ін.). Таким чином, існують три умови, які дозволяють розглядати науку про переклад як самостійну науку. В науки про переклад є свої об'єкт, предмет і термінологія.

Процес перекладу, що складає специфіку комунікації з використанням двох мов, має свої суттєві особливості. Перша особливість полягає в його різноманітності. Переклад може здійснюватися письмово і усно, із сприйняттям вихідного тексту через навушники і візуально, в спокійній обстановці кабінету і в напруженій обстановці переговорів. Перекладатися можуть художня проза і наукова стаття, вірші і листівки ворога, розмовні кліше в побутовій ситуації і діалектизми в мові обвинуваченого чи свідка на судовому засіданні. Переклад може здійснюватися з англійської мови на українську, з української на французьку, з італійської на японську і в будь-якій комбінації двох існуючих у світі мов.

Іншою особливістю процесу перекладу є “невловимість” деяких його сторін. Дослідник зазвичай має у своєму розпорядженні два тексти (вихідний і перекладу), а що відбувається в голові перекладача, як перекладач працює – про це можна лише здогадуватися. Все це спонукає або обмежувати вивченням результатів міжмовних перетворень, або застосовувати метод «чорної скриньки» при дослідженні процесу перекладу, тобто до вимірювання даних на вході (текст оригіналу) і даних на виході (текст перекладу). Цей метод дозволив не лише вийти за межі лінгвістики на емпіричному рівні дослідження, але й зробити перспективні для теорії перекладу висновки (наприклад, про тенденції перекладу збільшувати складову величину тексту, про вплив прецизійних слів на процес усного перекладу, про організуючу роль лексичних одиниць з нульовою та повторною інформацією при оформленні перекладу тощо).

Різноманітність процесу перекладу, невловимість деяких його сторін, що ускладнює дослідження, є причиною появи численних абстрактних моделей процесу перекладу, до створення різних теорій перекладу. Серед них теорія закономірних відповідників Я.І.Рецкера, трансформаційна теорію перекладу Ю.А.Найда, ситуативна теорія В.Г.Гака, семантико-семіотична модель Л.С.Бархударова, теорія рівнів еквівалентності В.Н.Комісарова. Всі ці теорії перекладу, які складають предмет науки про переклад, в основному правильно відображають різні сторони об'єкту, але вони не відображають об'єкта в цілому. Незважаючи на велику кількість моделей перекладу, навряд чи сьогодні будь-яка теорія перекладу може претендувати на домінуюче положення в науці. Однак, не викликає сумнівів той факт, що всі теорії, які правильно

відображають ту чи іншу сторону об'єкта науки про переклад, роблять в неї свій внесок.

Предметом лінгвістичної теорії перекладу є порівняльне вивчення мовних засобів різних мов і їхнього використання в процесі перекладу. В основі порівняння різних мов лежить безпосередній і нерозривний зв'язок між мовою і мисленням. Перекладач може порівнювати слова і фрази різних мов, тому що може порівнювати думки та поняття, які ними виражаються.

Нерозривність зв'язку між мовою та мисленням забезпечує можливість спілкування, обміну думками між людьми, які розмовляють не тільки однією і тією ж мовою, але й різними мовами. Таке різномовне спілкування здійснюється при допомозі перекладу. Закони мислення, закони логіки для всіх народів Землі однакові. Однак вираження думки в кожній мові підкоряється закономірностям, які специфічні для того чи іншого народу, оскільки кожна мова розвивається за своїми внутрішніми законами.

Лекція 2. ЗАГАЛЬНА ТА ЧАСТКОВІ ТЕОРІЇ ПЕРЕКЛАДУ. ВИДИ ПЕРЕКЛАДУ

Різноманітність процесу перекладу призводить не тільки до великої кількості різних теоретичних моделей, воно також ставить питання про необхідність відрізнити загальну теорію перекладу, теорії окремих видів перекладу і часткові теорії перекладу. Все, що характеризує комунікацію і процес перекладу загалом, незалежно від умов їх реалізації, жанрового характеру текстів, контактуючих мов і буде важливим для загальної теорії перекладу. Можна сказати, що загальна теорія перекладу займається перекладацькими універсалами. У цьому відношенні наука про переклад йде за лінгвістикою, в якій питанні про вивчення універсалий останнім часом стало дуже актуальним. Якщо лінгвістика відносить до універсалий всі ті явища, які прослідковуються у всіх мовах світу, то наука про переклад вважає універсалами явища і категорії, які характерні для всіх видів перекладу.

Перекладацькі універсалиї добре відомі. Сюди відносяться інваріант перекладу, відповідники, одиниця перекладу буквализми, способи перекладу, інформаційний запас, компоненти акту комунікації. Все це обов'язково виділяється в будь-якому виді комунікації з використанням двох. Перекладацькі універсалиї доповнюються явищами, типовими для деяких процесів перекладу (наприклад, передачу стилю автора в художньому перекладі, прецизійні слова в усному перекладі), вони стають визначальними при виділенні теорій в науці про переклад, що породжені специфікою онтології об'єкту.

Загальна теорія перекладу ґрунтується на даних, які отримані при спостереженні об'єкту в різних його проявах. Ці прояви можуть бути випадковими, нетиповими, і тоді вони не враховуються. Ці прояви можуть повторюватися, бути типовими, і тоді теорія вважає їх закономірними загалом або для того чи іншого виду перекладу зокрема. Довший час не викликала

сумніву аксіома: міжмовні перетворення можуть здійснюватися лише людиною. Науково–технічний прогрес у ХХ столітті вніс в це положення суттєве уточнення: міжмовні перетворення може здійснювати як людина, так і машина. Так з'явилася перша основа для класифікації перекладу: механізми міжмовних перетворень. На цій основі було започатковано теорію машинного перекладу.

Теорія машинного перекладу пройшла бурхливий період розвитку. За свій короткий вік вона зробила в загальну теорію перекладу не менший вклад, ніж існуючі теорії перекладу, здійснюваного людиною. Не можна, звичайно, забувати, що машинний переклад ввібрав у себе всі досягнення «домашинного» перекладу. Вирішальне значення в успіхах теорії машинного перекладу мало те, що його автори змушені були моделювати діяльність перекладача і забезпечити функціонування механізмів перекладу. Саме в машинному перекладі була виявлена необхідність окремо розглядати аналіз вихідного тексту і синтез тексту перекладу. На жаль, на відміну від перекладу, здійснюваного людиною, машинний переклад практичними результатами похвалитися не може. Але, можливо, це тільки наслідок недостатніх технічних можливостей, і отримання високоякісного машинного перекладу – це питання часу.

Теорія машинного перекладу поки що існує як дещо єдине ціле. Це пов'язано із стабільністю умов процесу машинного перекладу і невисокою компетентністю машин. Інша справа людина. Їй не тільки доводиться працювати в різних умовах, їй доводиться в залежності від ситуації перекладати письмово або усно, сприймати оригінал очима або на слух. Важко не помітити різницю, що існує між письмовим перекладом, не обмеженим по часу, що дозволяє користуватися словниками і різноманітними довідниками, і усним перекладом, який виконується в екстремальних умовах функціонування розумових механізмів перекладача. Різниця, яка існує між письмовим і усним перекладом, пов'язана з умовами функціонування розумових механізмів, котрі, таким чином, є основою для класифікації перекладу, що здійснюється людиною.

Звичайно, не можна сказати, що в будь–якому виді усного перекладу умови функціонування розумових механізмів співпадають. В послідовному перекладі особливо велика навантаження на пам'ять, а в синхронному перекладі необхідно вміти одночасно слухати і говорити. Однак у будь–якому виді усного перекладу розумові механізми перекладача працюють в ситуації, наближеній до стресової, коли з'являється необхідність в дуже короткий термін переробити величезну кількість вхідної інформації і постійно приймати рішення. Складні умови роботи висувають на перший план доведені до досконалості навички та уміння, знання еквівалентів, допоміжні системи запису і т. ін., але допускають неточності в стилістичному оформленні перекладу. Особливі умови функціонування розумових механізмів концентрують увагу дослідників на особливих проблемах, які й складають окрему самостійну теорію – теорію усного перекладу.

Теорія усного перекладу охоплює загальні для всіх видів усного перекладу питання. Специфічні проблеми послідовного, синхронного

перекладу або перекладу з листа, які розглядаються у відповідних теоріях, незмінно зводяться до функціонування розумових механізмів, знакового способу перекладу та до інших питань, які не виходять за рамки теорії усного перекладу. Перед усним перекладом, як і (поки що) перед машинним, не стоїть проблема жанрового характеру тексту, проблема передачі стилістичних тонкощів оригіналу. Перекладати художні твори усно немає сенсу: навіть досвідчені перекладачі не здатні зберегти інваріант, а тому переклад перестає бути перекладом. В усному перекладі на перше місце висувається проблема функціонування навичок та умінь і допоміжних засобів перекладу (система записів, технічне обладнання). Подальший поділ теорії усного перекладу пов'язаний саме з умовами роботи перекладача.

Дещо інакше виглядає справа з письмовим перекладом. Функціонування розумових механізмів перекладача відбувається у відносно спокійних умовах. У письмовому перекладі на перше місце висувається теоретичний аспект роботи перекладача, вміння правильно оцінювати і вибирати мовні засоби, зберігати стиль оригіналу. Так, письмовий переклад художньої літератури дуже відрізняється від перекладу інших текстів. Мова художніх творів характеризується образними засобами, ритмікою мови, індивідуальним стилем автора. Передача образних засобів мови, стилістичних особливостей письменника більше залежить від літературного таланту перекладача, від його відчуття мови, ніж від вироблених у нього автоматичних навичок.

Інакше повинен працювати перекладач наукового матеріалу. В наукових текстах міститься багато термінів, фактів, в яких можна розібратися тільки маючи відповідну підготовку. Успіх роботи перекладача в науковій сфері визначається більше його знаннями, вмінням оперувати термінологією, аніж перекладацькими навичками. Все це свідчить про те, що письмовий переклад отримує свою специфіку лише в зв'язку з особливостями вихідних текстів, з особливостями використаних в них мовних засобів.

Мовні засоби визначають жанровий характер текстів, який і є основою для класифікації письмового перекладу і визначає правомірність виділення теорії художнього перекладу і теорії спеціального перекладу.

Теорія художнього перекладу – “найдревніша” з теорій перекладу. Навіть сьогодні багато авторів свої теоретичні положення про переклад розробляють у сфері художньої літератури, тобто в поняттях і термінах літературознавства. Ця обставина є цілком закономірною і її наслідком є широке використання методів порівняльного стилістичного аналізу оригіналу твору і його перекладу. Праці в області теорії перекладу художньої літератури не тільки зробили свій вклад в загальну теорію перекладу, але й започаткували розробку загальнотеоретичних проблем перекладу.

У центрі уваги теорії спеціального перекладу знаходяться терміни і кліше. Терміни групуються за термінологічними номенклатурами, які обслуговують різні галузі знань. Терміни разом з поняттями, які вони позначають, утворюють закриті системи, які слід вивчити, щоб успішно працювати у військовому, економічному, технічному, суспільно–політичному та інших видах перекладу. Незалежно від галузці знань переклад текстів,

насичених термінологією і кліше, пов'язаний з єдиним колом проблем, сукупність яких і є теорією спеціального перекладу. Так одна і та ж теорія спеціального перекладу обслуговує діаметрально протилежні області знань: космос і сільське господарство, юриспруденцію і біотехніку. Спеціальний переклад акумулює різні види перекладу, серед яких на перше місце виступають суспільно–політичний, військовий і технічний.

Таким чином, науці про переклад необхідно мати загальну теорію перекладу, яка охоплює все те, що є типовим для будь–якого виду комунікації з використанням двох мов. Науці про переклад важливо мати теорії перекладу, побудовані на специфіці машинного, усного, художнього і спеціального перекладу. Послідовний поділ перекладу, що враховує найсуттєвіші відмінності в самому процесі перекладу, можна представити у вигляді схеми (рис. 1):.

Рисунок 1 – Послідовний поділ перекладу

До цього часу йшлося про загальну теорію перекладу і її розділи (письмовий переклад, усний переклад, художній переклад і т. ін.), тобто про абстрактну модель перекладу, яка включає все те, що повторюється в кожному конкретному процесі перекладу. Процес перекладу завжди зв'язаний з двома конкретними мовами. Переклад, конкретизований двома мовами, описується

уже не загальною, а частковою теорією перекладу, в рамках якої особливо багато доводиться займатися співставленням двох мов.

Співставлення двох мов, з одного боку, означає повернення в лінгвістику, а з іншого боку, воно надає обширний матеріал для загальної теорії перекладу. За своєю суттю порівняльне вивчення двох мов не є ще теорія перекладу, і воно зводиться до порівняльної граматики, лексикології, стилістики. Порівняльне вивчення двох мов отримує перекладацьку специфіку, якщо воно відбувається в процесі перекладу і якщо порівняння текстів у перекладі стає не самоціллю, а засобом пізнання процесу перекладу. Висновки, отримані в результаті співставлення двох мов з позиції завдань і цілей науки про переклад, мають значення головним чином для часткової теорії перекладу. Співставлення двох мов у перекладі не взагалі, а в конкретному виді перекладу, тобто в машинному, усному, письмовому, художньому чи спеціальному, і є основою часткової теорії машинного перекладу, часткової теорії письмового перекладу, часткової теорії художнього перекладу і т. ін.

Лекція 3. АДЕКВАТНІСТЬ І ТОЧНІСТЬ ПЕРЕКЛАДУ

Переклад – це відтворення оригіналу засобами іншої мови із збереженням єдності змісту і форми. Ця єдність досягається цілісним відтворенням ідейного змісту оригіналу в характерній для нього стилістичній своєрідності на іншій мовній основі. Шлях до досягнення такої єдності не лежить через встановлення формальних відповідників. Співставлення засобів різних мов, навіть найбільш віддалених, можливе лише шляхом співставлення функцій, які виконують різні мовні засоби. Звідси точність перекладу полягає у функціональній а не формальній відповідності оригіналу.

Це положення вимагає пояснення на конкретному прикладі. У кожній мові існують свої граматичні, лексичні та стилістичні норми, дійсні тільки для даної мови. При переході до вираження думки на іншій мові необхідно знайти такі засоби і, в першу чергу, такі граматичні форми, які б так само відповідали змісту, так само зливалися б з ним, як зливається із своїм змістом форма оригіналу.

Перекладемо фразу, типову для англomовних метеорологічних зведень:

Mist covered a calm sea in the Straits of Dover yesterday.

Недосвідчений перекладач скоріше всього збереже і синтаксичну конструкцію, і порядок слів оригіналу:

Туман покривав спокійне море в протоці Па–де–Кале.

Однак такий переклад навряд чи буде сприйматися читачем як метеозведення.

Структура цього англійського речення різко відрізняється від прийнятого в таких випадках оформлення думки в українській мові. Необхідно знайти в українській мові таку форму, яка б відповідала змісту, складала з ним повну єдність. Для українського метеорологічного зведення набагато звичнішим є використання у цьому випадку двох самотійних речень:

Вчора над протокою Па–де–Кале стояв туман. Море було спокійним.

Хоча на перший погляд такий переклад може здатися "вільним", однак не тільки за змістом, але й за стилем він повністю відповідає оригіналу. Саме в такому перекладі відтворюється єдність змісту та форми. такий переклад ми називаємо адекватним.

Очевидно, що з вищесказаного не можна зробити висновок, що адекватність і точність перекладу – одне і те ж. Адекватність – це більш широке поняття, ніж точність. В поняття адекватність входить передача стилістичних і експресивних відтінків оригіналу. Крім того, навіть при відсутності формальної точності передачі окремих слів та словосполучень переклад в цілому може бути адекватним. А нерідко буває і так, що переклад є адекватним саме завдяки порушенню цієї елементарної і поверхової точності. Коли окремі, дрібні, деколи неперекладні елементи тексту передаються у повній відповідності з ідейно–художнім задумом автора, переклад досягає високого ступеня адекватності.

Лекція 4. ДОСЛІВНИЙ І БУКВАЛЬНИЙ ПЕРЕКЛАД

У залежності від ступені володіння перекладачем іноземною мовою процес перекладу може відбуватися по–різному. Перекладач–професіонал розуміє іноземний текст і без перекладу; тому переклад для нього тісно пов'язаний із підбором засобів вираження. У процесі навчального перекладу розуміння іншомовного тексту часто не тільки не може передувати перекладу, але й досягається через переклад або з його допомогою . Перекладачу–початківцю нерідко самому потрібен переклад для повного розуміння оригіналу. Тому для нього процес перекладу складається, принаймні, з трьох етапів: 1) аналіз тексту, що перекладається; 2) чорновий (часто дослівний) переклад; 3) адекватний літературний переклад.

Під дослівним перекладом розуміють відтворення конструкції оригіналу без будь–яких змін і без суттєвої зміни порядку слів у реченні. Під буквальним перекладом слід розуміти переклад по зовнішній (графічній або фонетичній) подібності між іноземним та українським словом або словосполученням, без врахування смислових відмінностей між ними. звідси зрозуміло, що дослівний переклад за певних умов є цілком закономірним явищем, а буквальний не допускається ніколи.

Дослівний переклад, свого роду "фотографія" оригіналу, може служити початковим етапом для розшифровки складних місць оригіналу. Однак, якщо в тексті є синтаксичні конструкції, яких немає в українській мові, то дослівний переклад тільки ускладнить розуміння значення оригіналу.

Наприклад, дослівний переклад наведених нижче речень не сприяє правильному їх розумінню:

He had his photo taken.

Він мав свою фотографію зробленою.

The court martial had the spy shot.

Військово–польовий суд мав шпигуна розстріляним.

Правильний переклад:

Він сфотографувався.

Шпигуна розстріляли за вироком військово–польового суду.

Буквалізм є основною перешкодою в роботі перекладачів–початківців, свого роду їх "дитячою хворобою". Слід розрізняти буквалізм етимологічний, тобто зв'язаний із походженням слова, та буквалізм семантичний, тобто зв'язаний із його значенням.

Етимологічний буквалізм полягає у використанні при перекладі зовнішньо схожого слова чи словосполучення, котре не відповідає за своїм значенням слову або словосполученню оригіналу:

<u>complexion</u> – the natural colour or appearance of the skin on your face	<u>комплексія</u> – будова тіла
<u>decade</u> – a period of ten years	<u>декада</u> – десять днів
<u>manufacturer</u> – a company or industry that makes large quantities of goods	<u>мануфактурник</u> – власник мануфактури
<u>patron</u> – <u>formal</u> someone who uses a particular shop, restaurant or hotel; customer	<u>патрон</u> – начальник, хазяїн, покровитель
<u>landlord</u> – 1. the man that you rent a room, building or piece of land from; 2. a man who owns or is in charge of a pub	<u>лендлорд</u> – (іст) поміщик

Під семантичним буквалізмом розуміють використання при перекладі загального, як правило, найвідомішого значення слова або словосполучення замість конкретного:

Слово	Загальне значення	Конкретні значення
man	людина	мужчина, солдат, робітник і т.д.
house	дім	житло, приміщення, будівля і т.д.

Буквальний переклад фразеологічних одиниць призводить в кращому разі до порушення норм української мови, а нерідко і до смислових помилок. Наприклад, фразеологічний зворот:

to call names

перекладається «сварити», а не «називати імена».

Тут слід зупинитися на понятті калька, яке часто плутають з буквалізмом. Калька ж особливою формою запозичення шляхом дослівного перекладу. Це є слова або словосполучення, які створені із мовного матеріалу мови перекладу під впливом морфологічної структури іноземного слова чи словосполучення.

Калька може бути повною, коли відтворюються всі елементи оригіналу у відповідній формі:

- *a mission of good will* – місія доброї волі;
- *good neighbourly relations* – добросусідські відносини;
- *ammortization of debt* – (деколи) амортизація боргу або частковою, коли спостерігаються деякі розходження у формі: *war effort* – воєнні зусилля (однина : множина)

Калькування (як повне, так і неповне) часто зустрічається при перекладі термінів та термінологічних виразів, а також фразеологічних зворотів, у т.ч. приказок і прислів'їв:

- *the air-lift* – повітряний міст;
- *on the brink of war* – на грані війни;
- *better late than never* – краще пізно, ніж ніколи

Однак словотворення при калькуванні не може бути необмеженим. у цьому випадку свого роду корективом є суспільна практика: вона або сприймає кальку, або відкидає її. Прийнята калька фіксується в мові, входить в її склад у якості слова або словосполучення. Але часто зустрічаються кальки, які існують дуже короткий час і потім зникають. Прикладом такої кальки може бути переклад англійського слова *camelry* (*a force of men mounted on camels* – New Webster's Dictionary, 1993). Це слово перекладалося один час "верлюдерія" (по зразку "кавалерія"), але це слово не увійшло в словник і залишилося лиш мовним жартом (зараз його перекладають «отряд на верблюдах, войска на верблюдах» – Большой англо–русский словарь, 1979).

Калькування – один із шляхів збагачення словника мови, оскільки вона не є порушенням мовних норм, яким буквалізм.

Лекція 5. ТИПИ ВІДПОВІДНИКІВ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ

Основне завдання перекладача – створення адекватного перекладу, який відтворює як зміст, так і форму оригіналу засобами іншої мови. Основними сходинками, які ведуть до цієї мети, є три типи закономірних відповідників – еквіваленти, аналоги і описовий переклад.

Еквівалент – це постійний рівнозначний відповідник певному слову або словосполученню в іншій мові, який в абсолютній більшості випадків не залежить від контексту.

У різних мовах еквівалентними є, в основному, спеціальні терміни, власні імена, географічні назви, а також позначення історичних, етнографічних та інших реалій, які мають єдиний закріплений традицією переклад в інших мовах. Але не тільки терміни мають постійні відповідники–еквіваленти. Так, *apple* завжди перекладається яблуко, *tiger* – тигр, *fish* – риба. Однак, ці еквіваленти є незмінюваними тільки у прямому значенні і рідше – у переносних. Так, *bad egg* – (перен.) підозріла особа, небезпечний тип; *queer fish* – (перен.) дивак, дивна людина, тобто одного постійного еквіваленту тут немає.

У випадку ж *the apple of the eye* – зіниця ока це є еквівалент, оскільки тут ми маємо справу з анатомічним терміном.

Аналіз двомовних словників показує, що тільки окремі конкретні значення слова можуть мати свій еквівалент в іншій мові. Так, наприклад, слово *opposition* перекладається еквівалентом опозиція тільки як політичний термін (у парламентському і партійному житті), але в широкому, нетермінологічному значенні це слово може мати в залежності від контексту різні відповідники (опір, протидія, заперечення, протести і т. ін.) Отже, кожне із часткових конкретних значень слова може мати свій відповідник.

Еквіваленти словосполучень зустрічаються частіше, ніж еквіваленти слова. Словосполучення *the House of Commons* завжди перекладається Палата громад, *common fraction* – простий дріб, *common law* – звичаєве право, тоді як слово *common* не перекладається еквівалентом:

common adj 1) загальний, спільний; 2) громадський общинний; публічний; 3) поширений, загальновідомий; загальноприйнятий; 4) звичайний; простий, елементарний; 5) мат. простий; 6) грубий, вульгарний, банальний; 7) грам. загальний.

Еквівалентами переважно перекладаються стійкі та фразеологічні сполучення. Уже те, що вони часто зустрічаються в мові, спонукає перекладачів шукати для кожного з них постійні відповідники в українській мові. Можливо, такі еквіваленти як люди доброї волі, переговори на найвищому рівні, переговори на близькій відстані не є найкращими, але для перекладача не залишається нічого іншого, як підкоритися тому, що стало загальноприйнятим у мові. Звичайно, мовна норма складається не відразу, і не раз траплялося так, що початковий переклад замінювався іншим. Так, в кінці 1946 року в радянських газетах з'явився термін злочинці війни (від французького *criminels de guerre*). Але дуже скоро він змінився іншим словосполученням – воєнні злочинці.

Другим типом відповідника є переклад з допомогою аналога – одного із декількох можливих синонімів. У будь-якому двомовному словнику іноземному слову звичайно відповідає декілька українських синонімів. Вибір слова з ряду синонімів при перекладі визначається контекстом. Таким чином, якщо еквівалент завжди один, то аналогів обов'язково повинно бути декілька.

Оскільки синоніми можуть бути не тільки смисловими, але й стилістичними, то вибір аналога при перекладі звичайно залежить не тільки від смислового значення слова, але й від його стилістичного забарвлення. так, дієслово *to cook* перекладається аналогами куховарити, готувати (страву); варити, смажити, пекти, серед яких перших два є стилістичними синонімами, а останніх три – смисловими.

Переклад при допомозі аналога – вищий ступінь з точки зору перекладацької майстерності і методики перекладу. Еквівалент завжди один, і якщо він відомий перекладачу, то зробити переклад неважко. При перекладі аналогом потрібно вміти вибрати з декількох синонімів один, найбільш придатний у всіх відношеннях, причому не завжди його можна знайти у словнику. Про способи вибору слова із синонімічного ряду буде йтися далі.

Якщо ж у двомовному словнику немає потрібного значення слова, необхідно звернутися до тлумачного або синонімічного іншомовного словника. Знання іншомовного синоніма–аналога також може наштовхнути перекладача на правильне вирішення завдання.

Так, при перекладі речення:

They have wantonly denied peoples their lawful right of self-determination.

значення слова *wantonly* не можна визначити з допомогою англо–українського словника: *wantonly* – безглуздо, безцільно, без мети; без упину; без будь–якої причини, безпричинно.

Однак The Concise Oxford Dictionary дає в синонімічному ряду *wanton* слово *irresponsible*, що і є потрібним нам значенням слова: Вони безвідповідально позбавили народи їх законного права на самовизначення.

Слова–еквіваленти складають особливу категорію у двомовних (перекладних) словниках. В Англо–російському словнику проф. В.К. Мюллера слова, які мають один–єдиний, тобто еквівалентний переклад, складають приблизно 10% всіх слів словника. І часто буває так, що деякі слова, зафіксовані у словнику як такі, що мають еквіваленти, на практиці виявляються несправжніми еквівалентами. Так дієслово *to abbreviate* у словнику перекладається еквівалентом скорочувати. Насправді ж воно може вживатися в значенні урізувати або стискати. Цей приклад свідчить про неповноту варіантів перекладу, які подаються в словниках.

Слова багатозначні, які розпадаються на ряд значень, можуть в залежності від своєї смислової структури мати в українській мові для окремих значень еквівалент, тоді як інші значення цього слова можуть бути представлені аналогами. Так, Англо–український словник М.І. Балла подає такі значення для іменника *object*:

object n 1) предмет; річ; 2) об'єкт; 3) мета; 4) грам. додаток; 5) філос. об'єкт; 6) розм. недоладна людина; незвичайна, безглузда річ

Як бачимо, у двох значеннях (1 та 6) *object* перекладається аналогами, а в чотирьох інших – еквівалентами. Ще один приклад:

cord n 1) віршовка; шнур; шнурок; 2) товста струна; 3) рl перен. окови, кайдани; тенета; узи; 4) анат. зв'язка; 5) спинний мозок; 6) пуповина; 7) ел. шнур; 8) текст. корд; 9) рубчик (на тканині); 10) рl штани з рубчастого плісу; 11) корд (міра дров)

Таке ж явище спостерігається і серед слів–омонімів. Один з омонімів може мати в українській мові еквівалент, в той час як інші представлені аналогами. так, іменник *stock* має такі значення, які в українській мові передаються еквівалентами: 1) запас; 2) сировина. Омоніми цього слова перекладаються такими еквівалентами: 1) ложе (рушниці); 2) міцний бульйон; 3) бот. левкой; 4) іст. широка краватка, шарф; 5) рl мор. стапель; 6) рl іст. колодки. Поряд з цим, наступні значення іменника *stock* представлені в українській мові аналогами: 1) опора, підпора; 2) рід, сім'я; 3) порода, плем'я; 4) облігації, цінні папери, фонди.

Серед абстрактних імен ми знаходимо багато таких слів, які у свідомості англійця є єдиними поняттями, в той час як у перекладному словнику вони

фіксуються як багатозначні завдяки диференціації цього єдиного поняття в українській мові. Самостійні значення слова розділяються в словниках арабськими цифрами, а значення, отримані в результаті диференціації поняття, розділяються комою або крапкою з комою:

Suggest v – 1) пропонувати, радити; 2) вселяти (думку); навівати; викликати (асоціацію); підказувати (щось); натякати (про щось); наводити (на думку); говорити, свідчити (про щось); означати; 3) висувати як можливу обставину (як можливе припущення).

Крім еквівалентів та аналогів в двомовних словниках застосовується ще один спосіб розкриття значення іншомовного слова – пояснювальний або описовий переклад. Як видно з назви, при цьому виді перекладу замість самого слова вживається його пояснення. Такий прийом перекладу або, точніше, інтерпретації слова звичайно застосовується в тих випадках, коли у словниковому складі мови, на яку робиться переклад, немає ні еквівалента, ні аналогів, які відповідають значенню слова чи словосполучення оригіналу. Найчастіше описово перекладаються слова, котрі позначають поняття або явища, які відсутні в нашому житті, а тому вони не мають в українській мові спеціальних слів для їх позначення. Наприклад, *high tea* – вечірній чай із закускою після раннього обіду; *affirmative action* – дії, спрямовані проти дискримінації по відношенню до певних груп населення.

З наведених прикладах видно, що описовий переклад не передає стилістичних особливостей слова і знімає його експресивне забарвлення.

Крім еквівалентів, аналогів і описового перекладу у розпорядженні перекладача є ще один метод перекладу, який є найвищим ступенем перекладацької майстерності при виборі відповідників і в той же час не піддається уніфікації і не фіксується у словниках. Це є контекстуальна заміна і про неї буде йтися окремо далі.

Лекція 6. ЗАКОНОМІРНОСТІ ПРОПУСКІВ ТА ВКЛЮЧЕНЬ ПІД ЧАС ПЕРЕКЛАДУ

При перекладі для точної передачі змісту оригіналу часто потрібен пропуск того чи іншого слова або виразу, що пояснюється неспівпадінням засобів вираження у різних мовах.

Коли йдеться про пропуск слів у перекладі, то мається на увазі пропуск тільки повнозначних слів, а не допоміжних чи службових. Так, не можна вважати пропуском той факт, що ми не перекладаємо допоміжні та напівдопоміжні дієслова. Вони хоч і не перекладаються окремо, але знаходять те або інше вираження при перекладі в обраній формі слова.

Наприклад: *I have read your book.* – Я прочитав вашу книжку (форма Present Perfect передана в українській мові доконаним видом дієслова).

He threw the door open. – Він розчинив двері (значення аналітичної конструкції *to throw open* передається вживанням суфікса роз–).

Повнозначні слова пропускаються при перекладі у тих випадках, коли в англійському тексті вони необхідні як елемент структури для зв'язку окремих частин, а в українському тексті вони є зайвими:

He received and answer to say/saying that his friend was coming to see him.

Він отримав відповідь, що його товариш збирається відвідати його.

Six o'clock saw the President of the board enter his study.

Рівно о шостій голова правління увійшов до свого кабінету.

У більшості випадків можливість (а деколи і необхідність) пропуску слова або навіть деколи і декількох слів залежить від умов контексту, які важко піддаються узагальненню. Деколи в перекладі є можливим пропустити цілу смислову групу, наприклад:

In summer he usually wore a flannel suite that always creased in the wrong places and never in the right ones.

Влітку він звичайно ходив у фланелевому костюмі зі складками завжди не там, де треба.

Разом з тим, ні один значущий елемент речення не може бути пропущений, якщо це шкодить точності передачі змісту або стилю оригіналу. Ніякі довільні скорочення, які викликаються звичайно складністю розв'язання тієї чи іншої перекладацької задачі, при перекладі не допускаються.

Так само не допускаються і довільні додавання до тексту. Такі додавання не тільки спотворюють стиль автора, але й деколи призводять до фактичних та смислових помилок. Наприклад, у романі У.Теккерера «Ярмарок пихи» автор у характерній для нього спокійній манері пише:

We must now take leave of Arcadia ... and travel back to London to inquire what has become of Miss Amelia.

Російський перекладач XIX століття І. Введенський перетворює цю досить флегматичну оповідь у шалений галоп:

Марш! Марш! По железной дороге, в Лондон, на Россель Сквер, к старикам Седли ...

Крім того, перекладач забуває, що дія роману відбувається у 1815 році, коли залізниці ще не було.

Таке трактування оригіналу, внесення в переклад яких би то не було невиправданих оригіналом поправок і доповнень не повинно допускатися.

Однак, відмінності між мовами в області граматичної будови і словарного складу, а також фразеології та стилю нерідко викликають необхідність додавання слів, а деколи і цілих виразів, яких немає в оригіналі. Ці додавання у перекладі можуть бути виправдані:

- застосуванням описового перекладу;
- у випадку логічного розриву в думці в тексті оригіналу;
- міркуваннями стилістичного порядку;
- прийомом компенсації втрат.

Усі перераховані вище прийоми є засобами досягнення єдиної цілі – адекватності перекладу.

Лекція 7. ВИДИ ЗНАЧЕННЯ СЛОВА

Лексичне значення слова не є однорідним. У лексикології під цим поняттям об'єднують:

- предметно–логічне;
- номінативне;
- емоційно–експресивне;
- контекстуальне.

Предметно–логічне значення слова, яке також називають основним або прямим, – це вираження словом загального поняття про предмет або явище через одну із його ознак. Слова–поняття, які мають предметно–логічне значення, найчастіше представлені у словниках декількома аналогами.

Номінативне або називне значення слова називає окремо взятий предмет. Оскільки номінативне значення мають власні імена, географічні назви, реалії, тобто слова–назви, а не слова–поняття, то природно, що саме слова цієї категорії звичайно перекладаються постійними рівнозначними відповідниками, тобто еквівалентами.

Експресивне значення може бути закладене у самій семантиці деяких слів. Візьмемо, для прикладу, такі англійські слова як *mother*, *radiant*, *to love* або українські батьківщина, ласкавий, веселий. Експресивне значення слова викликає почуття, емоції, певне відношення до даного предмету або явища. Такі слова як радість, веселий, війна, сумувати звичайно викликають у всіх людей однакові емоції. Можна сказати, що такі слова мають об'єктивне експресивне значення. Об'єктивне експресивне значення може також вижатися і формою слова, суфіксом, що надає слову емоційного відтінку – рученька, ручисько; *doggie*, *brooklet*.

Як правило, у поетичному творі автор намагається уникати слів, позбавленого експресивного значення. Так, у поемі "Мідний вершник" О.С.Пушкін жодного разу не називає Петербург, де відбуваються описувані події, Петербургом. Це або Петрополь, або Петра творенье, або град Петров, або Петроград (зауважимо, що у О.С.Пушкіна слово Петроград – поетичний неологізм. Санкт–Петербург було перейменовано у Петроград у 1915 році, під час війни з Німеччиною). Усі наведені синоніми мають одне і те ж експресивне значення, але їх експресивні відтінки різні.

Однак, у багатьох випадках воно не є якістю, яка притаманна даному слову за його природою. Експресивне значення може отримувати також слово номінативного значення, якщо воно вжите у незвичайній функції, у незвичайному оточенні. Навіть власні імена та географічні назви можуть набувати експресивного значення:

to pass the Rubicon – перейти Рубікон, прийняти важливе рішення

to meet one's Waterloo – зазнати поразки.

Емоційне значення може бути суб'єктивним, коли воно виражає індивідуальне відношення мовця до предмета або дії.

В експресивному значенні завжди проявляється суб'єктивна оцінка – позитивна або негативна. Особливо яскраво емоційне значення виражене у

прикметниках. У виборі прикметника уже відображається суб'єктивне відношення до описуваного предмету або явища, оскільки прикметник виділяє якусь одну ознаку предмета. Підсилення експресивного значення прикметників нерідко відбувається за рахунок ослаблення предметно–логічного значення, що розширює можливості сполучення прикметників зі словами. У деяких прикметників і утворених від них прислівників предметно–логічне значення зникає майже повністю, і тоді вони можуть перетворюватися у слова–підсилювачі (*intensives*):

jolly (*good fellow*) = *very* – основне значення радісний, веселий; приємний;

awfully (*nice*) = *very* – основне значення жахливо

Цього не можна не приймати до уваги при перекладі.

Експресивне значення не завжди супроводжує предметно–логічне.

Деколи воно з'являється лише у певному контексті. Наприклад, у реченні

China is a large country.

слово *country* має лише предметно–логічне значення:

Китай – велика країна.

А в реченні

We are ready to do our best for our country.

це слово набуває експресивного значення. У наведеному контексті воно явно має значення батьківщина:

Ми готові зробити все для своєї батьківщини

Таким чином, завдяки набутому експресивному значенню одне і те ж слово може перекладатися різними способами.

Прикметники, що мають експресивне забарвлення і надають висловлюванню емоційного забарвлення, вимагають перекладу словами, рівноцінними їм в експресивному плані. Вони перекладаються ніби більш "вільно", ніж прикметники, що не мають емоційного значення:

the ghastly blunder of the Suez war

Словникове значення прикметника *ghastly*:

1) страшний, жахливий; 2) примарний, облудний; 3) мертвотний, мертвотно–блідий; 4) похмурий; 5) смертельний.

Сильне експресивне значення слова *ghastly* у сполученні із слово *blunder* дає перекладачу підстави перекласти його більш виразним словом жахливий, фатальний.

Слово із одним і тим же предметно–логічним значенням у різних мовах може набувати в них різного експресивного значення, що необхідно враховувати при перекладі. У фразі

The endless resolutions adopted by the National Peace.

Слово *endless* не можна перекладати словом безконечний, оскільки цей український прикметник звичайно надає слову негативного забарвлення (занадто довгий; той, що набрид; одноманітний). Тому прикметник *endless* слід перекласти словом численні, котре не несе в собі негативної оцінки і не спотворює відношення комуністичної газети *Daily Mirror* до Національного комітету захисту миру. Перекладач повинен пам'ятати, що співпадіння

предметно–логічного значення не завжди означає співпадіння експресивного, а тому слід дуже уважно відноситися до експресивного значення слова, оскільки воно може викликати як позитивні, так і негативні асоціації – факт, який має велике значення для перекладу.

І, на завершення, контекстуальне значення слова – це значення, яке реалізується тільки у певному контексті і яке не фіксується у словниках. Його знаходження є найбільш складним завданням при перекладі, оскільки воно, як правило, не може бути наперед передбаченим і зафіксованим у словнику.

Перекладачу необхідно пам'ятати, що контекстуальне значення – це часткове, побічне значення слова, яке реалізується лише у певному контексті. Воно далеко не завжди співпадає із загально прийнятим і найбільш розповсюдженим значенням слова.

At that time, the silk workers were carrying on a strike in some 150 mills and shops. The American Federation of labor claimed 6,783 strikers, and the Communists 5,000. These doubtless overlap.

Словникове значення слова *overlap* «частково перекривати, накладатися» у даному випадку не підходить. Контекстуальне значення – «бути членом обидвох організацій» – правильно розкриває зміст фрази:

У той час у шовкопрядильній промисловості США розпочався страйк. Ним були охоплені близько 150 шовкопрядильних та шовкоткацьких фабрик. За даними Американської федерації праці страйкували 6 783 чол., за даними Компартії – 5 000. Без сумніву, частина страйкуючих були членами обидвох організацій.

Слід наголосити, що контекстуальне значення слова, хоч воно і непостійне, не є випадковим. Такі значення не фіксуються у словниках, але є ніби "закладені" у слові, будучи його потенційними значеннями, які можуть виявлятися в залежності від контексту. Тому між контекстуальним значенням і основним предметно–логічним значенням завжди існує зв'язок, і перекладач може легко "перекинути місток" від значення, поданого у словнику, до значення, яке виникає контекстуально.

In an atomic war women and children will be the first hostages.

Англо–український словник дає тільки одне значення слова *hostage* – заручник. У наведеному прикладі це слово очевидно набуває значення жертва. Це контекстуальне значення потенційно закладене в логічному, оскільки закладник може загинути, стати жертвою.

Жінки і діти стануть першими жертвами в атомній війні.

Слід звернути особливу увагу на роль контексту при перекладі десемантизованих слів, тобто слів, які набули дуже широкого значення завдяки тому, що вони вживаються у найрізноманітніших лексичних словосполученнях, наприклад, слова *a thing, a point, a case, to fail, a failure, facilities, a matter etc.* У деяких випадках ці слова виконують тільки граматичну функцію і вживаються у ролі так званих опорних слів (*prop-words*), як, наприклад, у сполученні *poor thing*, де іменник *thing* є опорним словом, і все словосполучення може бути перекладене українським словом *бідолаха*, *сердешний*. Завдяки невизначеності свого значення такі десемантизовані слова мають дуже широку сполучуваність,

що своєю чергою ще більше сприяє їх десемантизації. Тому переклад їх звичайно повністю залежить від контексту.

Ще один приклад:

a point of interest – цікаве питання; цікавий момент (у даному випадку для перекладу вжито десемантизоване українське слово момент).

Her case is different. Її справа/випадок полягає зовсім в іншому.

Часто контекст не обмежується одним–двома реченнями. Деколи при перекладі доводиться брати до уваги більш широкий контекст – декілька речень, абзац, розділ, а то й весь твір в цілому. Так, наприклад, у розділі 53 роману "Ярмарок пихи" У.Теккерей описує, як, несподівано повернувшись з боргової тюрми, Родон Кроулі застає свою дружину з лордом Стайном. Автор пише про неї:

The wretched woman was in a brilliant full toilette.

В Англо–українському словнику М.І. Балла серед значень слова *wretched* знаходимо:

1) нещасний, жалюгідний; 3) мерзенний, огидний.

Який же з цих двох варіантів обрати? Протягом всього роману У.Теккерей виступає як мораліст. Він засуджує аморальність знаті, негативно відноситься до безпринципності Беккі Шарп. Керуючись цим, на нашу думку, перекладач повинен вибрати друге значення слова *wretched*. Без звертання до широкого контексту, перекладаючи це слово як нещасна, перекладач зробив би грубу помилку.

Таким чином, перекладач завжди повинен звертатися до контексту для розкриття значення слова і адекватної його передачі у перекладі.

Лекція 8. ВИБІР СЛОВА ІЗ СИНОНІМІЧНОГО РЯДУ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ

Існування в мові лексичної синонімії ставить перед перекладачем особливі завдання. Абсолютних синонімів дуже мало. Крім того, синоніми не завжди можуть замінити один одного. Вони можуть бути придатними в одному контексті і виявитися непридатними в іншому. При аналізі та виборі одного із синонімів необхідно розрізняти синоніми:

– смислові (ідеографічні), які відрізняються відтінками значення, ступенем інтенсивності вираження поняття;

– стилістичні, які відрізняються емоційною забарвленістю або відношенням до різних стилів;

– фразеологічні, які відрізняються своєю сполучуваністю з іншими словами.

У двомовному словнику звичайно синоніми, що представляють різні значення і відтінки значень слова, розділені арабськими цифрами, крапкою з комою, комою.

Як приклад диференціації смислових синонімів проаналізуємо статтю *design* в Англо–українському словнику М.І.Балла: *design* 1. n 1) задум; намір, план; 2) часто pl злий намір (умисел); 3) рел. боже провидіння; 4) мета; 5)

творчий задум, проект; 6) креслення. ескіз, конструкція; 7) малюнок, візерунок; 8) дизайн; композиція; 9) твір мистецтва.

Як бачимо, всередині синонімічного ряду 1) значення намір і план розділені комою, в той час як значення задум і намір – крапкою з комою. Перших два згаданих синоніми, очевидно, є ближчими за значеннями, ніж друга пара. У всіх інших синонімічних рядах (крім 8) подаються синоніми, близькі за значеннями.

Для співставлення смислових та стилістичних синонімів розглянемо словникову статтю *delay* з того ж словника: *delay* 1. n 1) затримка; припинення; 2) відкладання, відстрочення; 3) уповільнення; зволікання

Ці три ряди синонімів відрізняються як за смисловими відтінками (наприклад, затримка і припинення; уповільнення і зволікання), так і у стилістичному плані. Зволікання характеризується більш високим стилістичним забарвленням, а відстрочення – своїм книжно–офіційним забарвленням. Отже, ці синоніми стилістичні. Оскільки слово зволікання у сучасній українській мові вживається тільки у сталих зворотах (без зволікання, справа не терпить зволікання), його слід вважати фразеологічним синонімом слова відкладання.

У зв'язку з особливостями свого історичного розвитку англійська мова надзвичайно багата синонімами. Це синонімічне багатство англійської мови широко використовується у всіх стилях письмового мовлення. Синоніми вживаються для підсилення висловлювання, для уточнення поняття, для уникнення повтору тощо.

Покажемо на прикладах різне використання синонімів і можливий їх переклад українською мовою в залежності від їх функції в реченні.

Джон Голсуорсі, "Сага про Форсайтів". Описуючи одного з героїв, Босіні, яким його бачить інший герой, молодий Джоліон, автор використовує два синоніми, які відрізняються відтінком значення і ступенем інтенсивності:

The man was unusual, not accentric, but unusual.

Прикметник *unusual* має значення незвичайний, дивний. У даному контексті його слід було б передати українським словом незвичайний, але з міркувань милозвучності (невдале близьке співзвуччя слів незвичайний і ексцентричний) доводиться вдаватися до описового синоніма – не такий, як всі:

Ця людина не така як всі, у ньому не було нічого ексцентричного, просто він саме не такий, як всі.

Наступна послідовність синонімів явно має емоційний характер:

This conscious, deliberate, calculated policy ...

Перекладач повинен зберегти у перекладі наростання інтенсивності значення, яке так явно відчувається в англійському реченні:

Ця свідома, умисна, наперед продумана/розрахована політика ...

Було б помилкою вважати, що в кожному окремому випадку синонім виконує тільки одну функцію. Часто синоніми вживаються одночасно і для уточнення, і для підсилення поняття:

In other words, for 110 French killed, over 5,000 Algerians have been massacred. Іншими словами, за 110 вбитих французів було знищено більше 5 тисяч алжирців.

Слово *massacred* вказує на масове кровопролиття, тому, протиставляючи число вбитих французів величезному числу витих алжирців, автор статті протиставляє синоніми *killed* і *massacred*. Але, крім того, слово *massacred* додатково виражає відношення автора статті до описуваних подій.

Синоніми в англійській мові вживаються настільки широко, що в ній утворилися традиційні синонімічні парні словосполучення. Такі парні словосполучення зустрічаються у всіх стилях мови.

Традиційні синонімічні пари часто не зберігаються у перекладі, деколи через відсутність відповідного синоніма в українській мові, інколи ж тому, що така пара може сприйматися в українській мові тільки як плеоназм.

The purposes of Western nations in pouring arms into the Middle East have been open and unconcealed. Західні держави ніколи не приховували своїх цілей, поставляючи зброю на Близький Схід

Прислівник ніколи частково передає емфазу, яка створена в англійській мові синонімічною парою, котра не може бути збережена у перекладі (відкриті і неприховані).

Парні синоніми не завжди зберігаються і при перекладі дипломатичних і юридичних документів, що вимагають максимальної точності:

just and equitable (peace) – справедливий (мир) *null and void* – недійсний
The proposal was rejected and repudated. Пропозиція була відхилена.

Через особливості розвитку англійської мови синонімічні пари і ряди часто утворюються із слів різного походження – германського і романського:

слова германського походження	слова романського походження
<i>begin</i>	<i>commence</i>
<i>book</i>	<i>volume</i>
<i>strong</i>	<i>violent</i>

Звичайно слова романського походження є книжними, а слово германського – стилістично нейтральним. Перекладач повинен звертати увагу на приналежність слова до певного словникового пласту, оскільки це має велике значення при перекладі таких пар.

Слід відзначити так звані контекстуальні синоніми, тобто слова, які не є синонімами у власному значенні слова, але які сприймаються як такі у даному контексті. У контексті може виявитися потенційне значення слова. Цим фактом і пояснюється виникнення контекстуальних синонімів.

This stern, sordid and grinding policy

Словникове значення цих прикметників: *stern* – суворий *sordid* – відштовхуючий, підлий *grinding* – важкий; той, що вимучує; виснажливий

Слово *stern* у цьому синонімічному ряду є стрижневим, і у сполученні з ним прикметники *sordid* і *grinding* стають його синонімами з більш інтенсивним значенням:

Ця сувора, жорстока і антигуманна політика.

Було би помилково вважати, що вибір синонімів стосується лише лексики. Нерідко буває так, що знайдений смисловий відповідник слову оригіналу не може бути використаний через невідповідність граматичної форми слова. У таких випадках треба знайти інший, відповідний даному контексту граматичний синонім. У газеті Times в статті про розгром французької армії після седанського прориву (1940 р.) була така фраза:

An incompetent or treacherous officer failed to destroy the Rhine bridge.

Лекція 9. ПЕРЕКЛАД ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗМІВ

Інтернаціоналізми або інтернаціональні слова – це слова або вислови, які належать до спільного за виникненням фонду ряду мов, близьких за походженням або подібних за своїм культурним розвитком. Вони звичайно або запозичені безпосередньо з якогось джерела, або через іншу мову.

З точки зору перекладача ці слова можна умовно розділити на дві групи. Перша – це власне інтернаціоналізми, які мають одне і те ж значення у мовах оригіналу та перекладу, наприклад:

англ. *sport* – укр. спорт

англ. *football* – укр. футбол

Ці слова співпадають як за формою, так і за значенням і в мові перекладу існують еквіваленти для їх перекладу. Враховуючи це, переклад власне інтернаціоналізмів не створює для перекладача ніяких труднощів.

Друга група – так звані псевдоінтернаціоналізми – в українській мові мають:

1. зовсім інше значення, ніж в інших мовах;

2. вужче значення;

3. ширше значення.

Передача слів першої групи викликає певні труднощі. Перекладач, природно, згадує, перш за все, однокорінне слово, яке, однак, в українській мові має інше значення. Наприклад:

rent – the money that someone pays for the use of a room, a house etc. that belongs to someone else / рента – вид прибутку з капіталу, землі, майна, що його власники регулярно одержують незалежно від заняття підприємницькою діяльністю;

complexion – the natural colour or appearance of the skin on your face / комплексія – будова тіла;

compositor – someone who arranges letters, pictures etc. on a page before they are printed / комполитор – автор музичного твору;

decade – a period of ten years / декада – проміжок часу в десять днів, десятиденка;

ammunition – bullets, shells etc. that are fired from guns / амуніція – речі (крім одягу і зброї), які становлять спорядження військовослужбовця;

prospect – *a possibility that something you hope for will happen soon* / проспект – 1) широка пряма вулиця в місті; 2) поширений виклад плану, зміст якої–небудь наукової праці, учбового посібника; 3) рекламна листівка або брошура з описом товару та умов торгівлі;

pathetic – *something or someone that is pathetic is so useless, unsuccessful or badly done that they annoy you* / патетичний – пристрасний, піднесений, пафосний, притаманний творам літератури, музики, кіно, театру тощо;

sympathetic – *willing to try to understand someone else's problems and give them any help they need* / симпатичний – який викликає почуття прихильності, доброзичливості;

trivial – *unimportant or of little value* / тривіальний – звичайний, заяложений, позбавлений оригінальності

Прикладом другої групи може служити слово *meeting*, яке далеко не завжди відповідає українському слову мітинг. Основне значення англійського слова – *an event at which people meet to talk and decide things*. Наприклад, *a meeting of old friends*. Значення політичні збори є вторинним. Українське слово агонія має вузьке значення останні, переважно рухові, прояви життєвих функцій, що передують смерті. В англійській мові, крім значення *very severe pain*, воно має значення *a very sad, difficult, or unpleasant situation*:

It was agony not knowing if she would live. She was in agony of tears.

Слова цієї групи є особливо небезпечними для перекладача, оскільки вони є інтернаціональними тільки в одному із своїх значень. До них відносяться багато слів, які означають професію, рід занять:

director – 1. *one of the committee of top managers who control a company*; 2. *the person who gives instructions to the actors, cameraman in a film or a play*; 3. *someone who is in charge of a particular activity or organization* / директор – керівник установи, підприємства чи навчального закладу

engineer – 1. *someone who designs the way roads, bridges, machines etc. are built*; 2. *someone who controls the engines on a ship or aircraft*; 3. *BrE someone who repairs electrical or mechanical equipment*; 4. *soldier in the army who designs and builds roads, bridges etc*; 5. *AmE someone who drives a train* / інженер – спеціаліст з вищою технічною освітою

president – 1. *the official leader of a country that does not have a king or a queen*; 2. *the person in charge of a club, college, government department, etc*; 3. *AmE the head of a business, bank etc*; 4. *head of the meeting* / президент – 1. виборний голова, керівник товариства, організації, установи тощо; 2. в ряді країн глава держави

student – 1. *someone who is studying at a school, university etc*; 2. *be a student of sth – to be very interested in a particular subject* / студент – учень вищого навчального закладу

З наведених прикладів видно, як уважно потрібно перекладачу перевіряти по контексту та словнику значення подібних слів.

Прикладом третьої підгрупи може служити слово бригадир, яке, крім значення військового звання, має в українській мові ще й значення керівник виробничого підрозділу (бригади). В англійській мові однокорінне слово

brigadier має тільки одне значення – *a high military rank in the British army or the person who has this rank*.

Псевдоінтернаціональні слова другої і третьої груп часто бувають нездоланною проблемою для недосвідчених перекладачів. Недарма їх називають "удавані або фальшиві друзі перекладача" (*translator's false friends*). Зустрічаючись з ними, перекладач мимоволі згадує етимологічно тотожне українське слово і забуває, що його значення та вживання не співпадають із значенням та вживанням відповідного англійського слова.

З проблемою "удаваних друзів перекладача" зустрічаються не лише початкуючі, але й досвідчені перекладачі. Прикладом такої помилки може служити наступний фрагмент перекладу роману Чарльза Діккенса "Девід Коперфільд", зроблений російським перекладачем І.Введенським:

"Now, my dear Dora, you must know that I never said that." "You said I wasn't comfortable", said Dora. "I said the housekeeping wasn't comfortable"

"Но ты должна знать, душенька, что я этого никогда не говорил". "Ты сказал, что я некомфортабельна". "Совсем нет. Я сказал, что в нашем хозяйстве нет комфорта".

Перекладач не врахував, що слово *comfortable* має ще й значення спокійний, задоволений.

Деякі помилки у перекладі псевдоінтернаціональних слів міцно укорінилися у перекладацькій практиці, наприклад, слово *dramatic* у виразі *a dramatic changes* має значення *sudden, striking, impressive*, однак досить часто це словосполучення перекладається драматичні зміни.

У деяких випадках власне інтернаціоналізм не може бути вжитим при перекладі у зв'язку з різною сполучуваністю слів у різних мовах або через причини стилістичного характеру:

... he was strongly built, with curly hair that seemed to show all the vitality of a fine constitution.

Слово *constitution* у цьому прикладі вжито у значенні *the ability of your body to fight disease and illness*. В українській мові слово конституція також має це значення (комплекс функціональних та анатомічних особливостей організму людини, що визначає його реакцію на різні (в т.ч. й хвороботворні) впливи зовнішнього середовища). Однак у такому значенні це слово є спеціальним медичним терміном. І тому неможливо у наведеному художньому тексті вжити:

* ... він був міцної статури, а його кучеряве волосся, здавалося, говорило про життєздатність і здорову конституцію.

Правильним буде:

про життєздатність здорового організму.

Лекція 10. ПЕРЕКЛАД СЛІВ, ЩО ОЗНАЧАЮТЬ СПЕЦИФІЧНІ РЕАЛІЇ

Перекладач повинен знати не тільки мову, але й життя, побут, історію, географію, культуру, державний та політичний устрій тих країн, з мови яких

ведеться переклад. Незнання реальної дійсності, яка стоїть за словами, нерозуміння реалій часто призводить до грубих помилок у перекладі.

У ряді перекладів роману У.Теккеря "Ярмарок пихи" ("Vanity Fair") допущені помилки у передачі деяких реалій. Так, в одному з розділів дорослий син священика Б'юта Кроулі заходить до вітальні через вікно. В оригіналі, однак, знаходимо, що він заходив *through the parlour window*.

В У.Теккеря це означає *French windows – a pair of light doors made of glass in a frame, usually opening out on to a garden or balcony*.

В іншому місці у деяких перекладах залишається неперекладеним біблеїзм (до речі, біблеїзми часто зустрічаються не тільки у класиків ХІХ ст., але й в сучасних англомовних авторів, у тому числі і в публіцистиці). Один з героїв роману, старий Седлі, незадоволений тим, що його син ніяковіє перед дівчатами:

I've no patience with Jos and his dandified modesty. It is out–Josephing Joseph.

У підкресленій фразі міститься посилання на біблейську легенду про Йосифа Прекрасного (Книга Буття: 39). У літературі цей образ вживається як втілення високоморальної людини, яка не піддається ніяким спокусам. У згадуваних перекладах ця алюзія, як правило, пропускалася.

Ще один приклад. У перекладі повісті А.Крісті "П'ятеро поросят" (Донецьк, видавництво "Донбас", 1991 р.) є таке речення:

Вони пішли стежкою і опинилися біля будинку – старого, але ще гарного, в грузинському стилі приміщення.

Перекладач при роботі над твором не задумався над тим, що в англійському містечку, де відбувається дія повісті, не могло бути старих будівель в грузинському стилі. Йшлося ж про *Georgian style* – георгіанський стиль, тобто стиль часів правління королів Георгів.

При перекладі необхідно враховувати, що перший поверх у Великобританії – *ground floor*, у Франції – *rez–de–chasse*, а у Сполучених Штатах Америки – *first floor*.

Вираз

He pulled the window up / down,

що означає

Він відкрив / закрив вікно,

оскільки у Сполучених Штатах та Великобританії вікна відкриваються вгору, може викликати при перекладі проблеми подвійного характеру. З одного боку, переклад

Він підняв / опустив вікно

буде незрозумілим читачеві, який не знайомий з цією особливістю англійських чи американських будинків. З іншого ж боку, варіант перекладу

Він відкрив / закрив вікно,

не завжди підходить, оскільки по–перше, втрачається національний колорит, а, по–друге, далі в тексті можуть бути сцени, пов'язані саме з цією конструктивною особливістю вікон.

Не можна перекладати вигук підчас виступу оратора

Hear! Hear!

як

Слухайте! Слухайте!,

оскільки в оригіналі це не заклик до уваги, а вираз повного схвалення того, що говорить оратор.

Так само помилкою буде в тексті з американського життя перекладати речення

He was whistled by the audience.

як

Публіка його освистала,

оскільки в США свистом виражається схвалення.

Кожен раз, коли перекладачеві зустрічається слово, в значенні якого він сумнівається по суті, тобто коли йому не зрозуміло, яка реальна дійсність стоїть за цим словом, він повинен в'яснити значення цієї реалії. Якщо він не знаходить відповіді у словниках, то необхідно звертатися до довідників, до спеціальної літератури, за консультацією спеціалістів. Нижче подаємо два переклади уривку з роману Дж.Голсуорсі "Лебедина пісня" ("The Swan Song"):

"What do you think about this strike, Coker?" The almost hairless man lowered the Sautern.

"Got nobody in it, Sir, if you ask me."

"What makes you say that?"

"If it had anybody in it, Sir, they'd have had the railings of Hyde Park up by now"

Ось як цей фрагмент переклала О.Мініна (1930 р.):

– Что вы думаете об этой стачке, Кокер? Лысый, лишённый всякой растительности человек стал наливать сотерн.

– Неосновательно задумано, сэр, если вы спрашиваете моё мнение.

– Что заставило вас так думать?

– Будь иначе, сэр, они давно вывернули бы ограду Гайд-парка.

Переклад П.Лоріє (1953 р.):

– А вы, Кокер, что скажете о стачке? Лысый слуга наклонил бутылку сотерна.

– Неосновательно задумано, сэр, если вы уж меня об этом спрашиваете.

– Почему вы так думаете?

– А было бы основательно, сэр, Хайд Парк был бы закрыт для публики.

Вираз *to have something up* може перекладатися вирвати і закрити. Яке ж з двох значень у наведеному прикладі є правильним?

Відповідь на це запитання можна знайти в роботах з історії Англії. Після ознайомлення з ними неважко встановити, що в дні заворушень натовп нерідко перевертав огорожу Гайд Парку. Звідси, у другому перекладі, який за своїми літературними якостями набагато вищий першого, зроблена помилка при передачі цієї реалії.

До специфічних реалій слід віднести і форми ввічливого звертання та назви мір та ваг.

Як правило, форми ввічливого звертання при перекладі транслітеруються:

sir – сер, *mister* – містер, *miss* – міс.

Виключенням є дипломатичні документи і офіційні газетні повідомлення, у яких ці слова перекладаються українськими відповідниками:

Mrs Bush – пані Буш.

Назви мір та ваг при перекладі зберігаються:

a pound – фунт

ounce – унція

pint – пінта

Однак, слід зазначити, що при передачі одиниць вимірювання, виражених у національній системі, перекладач повинен прийняти рішення щодо необхідності їх переводу у метричну систему. При інформаційному перекладі, тобто коли важливо точно передати інформацію, збереження цих вимірів лише б заважало сприйняттю цієї інформації. Тому таку заміну необхідно проводити уже в самому тексті. При перекладі художнього ж тексту така заміна в тексті призводить до втрати національного колориту. Тому якщо виникає необхідність у такій заміні, то її варто робити у примітці.

Характерною особливістю англійської мови є незвичайно точна вказівка мір, ваг, відстаней, часу, кількості (наприклад, слів) і т.п. навіть у тих випадках, коли, здавалося б, для цього немає необхідності. При перекладі така точність не передається, оскільки вона нехарактерна для української мови:

six months – півроку

eighteen months – півтора року

a dozen of eggs – десяток яєць

Two million words were ready in 1939. – У 1939 році була написана більша частина книги.

Ще один приклад взятий з роману Дж.Голсуорсі "Власник" ("the Man of Property"). Описуючи обід одного з героїв, Сузіна, автор пише:

He could take nothing for dinner but a partridge with an imperial pint of champagne.

Переклад Н.А.Волжиної:

За обідом он прикоснувся тільки к куропатке, запив еє бутылкой отменного шампанского.

Перекладачка пішла по правильному шляху, переклавши imperial pint of champagne як бутылку ... шампанського, оскільки в російській мові бутылка шампанского або бокал шампанского – звичні словосполучення, тоді як пінта шампанского – сполучення дуже незвичайне. Російському чи українському читачеві здалася б дивною така точність міри у художньому творі, особливо у наведеному контексті. Але при цьому перекладачка допустила дві неточності. Слово imperial не слід перекладами слово отменный. Воно відноситься у даному випадку не до якості, а до кількості: *imperial pint* – міра рідини, затверджена законом і прийнята у Великобританії (пор. *imperial gallon, imperial acre*). Навряд чи вдалим є і спільне вживання дієслів прикоснувшись і запив еє. Тут у перекладі є протиріччя.

Лекція 11. ПЕРЕКЛАД НАУКОВО–ТЕХНІЧНИХ ТЕКСТІВ

Науково–технічні тексти характеризуються особливим стилем, який відрізняє їх від інших типів текстів. При перекладі таких текстів ця особливість створює додаткові труднощі та проблеми.

Серед лексичних труднощів науково–технічного перекладу В.І.Карабан виокремлює "багатозначність слів (термінів) та вибір адекватного словникового відповідника або варіанту перекладу слова (терміна), особливості вживання загальнонародних слів в науково–технічних текстах, правильне застосування того чи іншого способу перекладу лексики. визначення межі припустимості перекладацьких лексичних трансформацій, переклад термінів–неологізмів, аббревіатур, такі "фальшиві друзі" перекладача, як псевдоінтернаціоналізми. лексикалізовані форми множини іменників та терміни–омоніми, етноспецифічна лексика і етнонаціональна варіантність термінів, іншомовні слова і терміни в англійських науково–технічних текстах, різного роду власні імена і назви (фірм, установ і організацій) тощо" (ч.ІІ, с.12–13). До граматичних відмінностей автор відносить особливості граматичної будови мови, форми і традиції письмового наукового мовлення. "Так, в англійських фахових текстах значно частіше, ніж в українських, вживаються форми пасивного стану та неособові форми дієслів, дієприкметникові звороти й специфічні синтаксичні конструкції, особові займенники першої особи однини та однокленні інфінітивні й номінативні речення тощо" (ч.І, с.14)

Основна складність перекладу науково–технічних текстів, а саме переклад термінів, полягає у розкритті та передачі засобами української мови іншомовних реалій. Було би невірним говорити про переклад термінів як таких. Обов'язковою умовою повноцінного перекладу будь–якого спеціального тексту, особливо науково–технічного, – повне розуміння його перекладачем. Механічне заучування термінів, без проникнення у їх сутність, без знання самих явищ, процесів та механізмів, про які йдеться в оригіналі, може призвести до грубих помилок у перекладі. Перекладач повинен детально вивчити ту область науки і техніки, в якій він працює. Тільки тоді він зможе сміливо користуватися відповідними термінологічними словниками.

Однак, у спеціальному тексті нерідко буває елемент новизни, який є особливо цікавим для читача, але пов'язаний із вживанням нових термінів, ще не зафіксованих у словниках. Зрозуміло, що такі випадки можуть створювати серйозні проблеми для перекладача. Основна умова подолання цієї труднощі полягає у детальному аналізі описуваного явища і передачі його термінами, що вже є усталеними в науці. Актуальні наукові проблеми, найновіші технічні винаходи і відкриття висвітлюються у друкованих виданнях і перш за все – у періодичних виданнях, до яких і повинен звертатися перекладач. Велику допомогу може надати тут консультація фахівця в даній галузі. Спочатку необхідно точно встановити, у чому полягає описувана в іноземномовному перекладі проблема і в чому полягають проблеми її викладу в перекладі. Як уже вказувалося, проблема може полягати в описі нових процесів або найновішої апаратури. Перекладач повинен уважно співставити усі випадки вживання

нових термінів або місць, які важко передаються засобами української мови, щоб із загального змісту тексту скласти собі чітке уявлення про описувану проблему.

Будь-який науковий текст характеризується певною повторюваністю термінів. Тому для правильної передачі значення незнайомого і відсутнього у словниках терміна або термінологічного сполучення дуже важливо врахувати і співставити всі випадки його вживання в даному тексті і лише після цього спробувати в'яснити значення терміну шляхом ознайомлення із спеціальною літературою з даного питання. Велику допомогу перекладачеві може надати уже існуюча перекладна література з даного питання, особливо якщо є можливість порівняти оригінал і переклад.

Лекція 12. ПЕРЕДАЧА ВЛАСНИХ ІМЕН ТА ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ

Саме при передачі власних імен та географічних назв найбільш виразно проявляється тенденція до встановлення еквівалентів. Існує три способи передачі власних назв у перекладі: транслітерація, транскрипція або транскрибування та калькування.

При транслітерації іноземні власні імена та географічні назви передаються буквами українського алфавіту без врахування особливостей вимови:

Hull – Гуль

Walter – Вальтер

Worcester – Ворчестер

Hudson – Гудзон

Правила транслітерації встановлюються спеціальними стандартами. Міжнародним стандартом ISO 9:1995 Information and documentation — Transliteration of Cyrillic characters into Latin characters — Slavic and non-Slavic languages, встановленим Міжнародною організацією стандартизації (International Organization for Standardization – ISO), встановлені правила передачі власних імен та географічних назв мов, які користуються кирилицею, латинським шрифтом. Приклад цієї таблиці можна знайти за адресою

<http://kodeks.uni-bamberg.de/AKSL/Schrift/Transliteration.htm>

Однак, слід зазначити, що у практичному застосуванні при передачі тої чи іншої назви конкретною мовою часто спостерігається відхід від цього стандарту. Так, наприклад, українські літери ч, ш, щ згідно зі стандартом ISO 9:1995 потрібно передавати літерами č, š, та буквосполученням šč відповідно:

Щаденко – *Ščadenko*

Шевченко – *Ševčenko*

Але при передачі українських власних імен конкретними мовами частіше застосовуються відповідні словосполучення, характерні для цих мов. Так, в каталозі Бібліотеки Конгресу США поряд з англійською транслітерацією

прізвища Т.Г.Шевченка *Shevchenko* зустрічається німецький варіант *Schewtschenko*, французький *Chevtchenko* та польський *Szewczenko*.

Комісією української правничої термінології Верховної Ради України розроблено обов'язковий для використання у правничих та офіційних текстах стандарт транслітерації українських власних імен та географічних назв літерами та буквосполученнями латинського алфавіту. Цю транслітераційну таблицю можна знайти за адресою <http://www.rada.kiev.ua/translit>.

Для передачі іншомовних назв та імен українською мовою велику допомогу можуть надати різні довідники (див. напр., Бендзар Б., Бобинець С.; Гиляревский Р.С., Старостин Б.А.).

Транскрипція або транскрибування полягає у фонетичній передачі імені, тобто так, як воно звучить на іноземній мові:

Brighton – Брайтон

New York – Нью-Йорк

Два зазначені вище способи перекладу часто об'єднують під єдиною назвою транскодування. Розрізняють чотири види транскодування:

- траскрибування або транскрипція;
- транслітерування;
- змішане транскодування (переважне застосування траскрибування із елементами транслітерування);

- адаптивне транскодування (коли форма слова в вихідній мові дещо адаптується до фонетичної та/або граматичної структури мови перекладу) (Карабан В.І., ч.1, с.21).

Переклад шляхом калькування полягає у дослівному перекладі власного імені по частинах з наступним складанням цих частин в одне ціле:

Cape of Good Hope – Мис Доброї Надії

New South Wales – Новий Південний Уельс

Калькування можна застосовувати тільки тоді, коли утворений таким чином перекладний відповідник не порушує норми вживання і сполучуваності слів в українській мові.

Слід зазначити, що єдиної чіткої системи принципів передачі власних імен та назв не існує. Велике значення тут має традиція. Тільки намаганням зберегти традиційне написання імен, відомих у нас здавен, можна пояснити той факт, що поряд із транскрибуванням імен *George* (Джордж), *Charles* (Чарльз), *William* (Уїльям або Вільям) зберігаються транслітеровані імена королів: Георг IV (*George IV*), Карл I (*Charles I*) чи Вільгельм Завойовник (*William the Conqueror*). Немає єдності у передачі, наприклад, і англійської літери *w*. Так, ми пишемо Вальтер Скот (*Walter Scott*), але Уолл Стрит (*Wall Street*).

Останнім часом спостерігається тенденція до переходу від транслітерації до транскрипції, особливо у передачі географічних назв. Так, *Worcester* поряд з традиційним Ворчестер часто передається Вустер, *Hull* – Хелл (традиційне Гуль). Проте, *Texas* за традицією залишається Техасом. І ця непослідовність заходить так далеко, що *New Hampshire* передається як Нью-Гемпшир (транскрипція), а *New Orleans* – Новий Орлеан (комбінація калькування та транскрипції з французької вимови).

Часто можна відзначити і непослідовність і в передачі прізвищ. Так, англійські прізвища, які закінчуються на *-eu* та *-au* передаються по-різному:

Теккерей (*Thackeray*)

але

Гакслі (*Huxley*), Прістлі (*Priestley*)

Деякі географічні назви мають різні форми у різних мовах. При перекладі за основу треба брати ту форму, яку вони мають у себе на батьківщині:

нім. *Aachen* – фр. *Aix-la-Chapelle* – гол. *Aken* – укр. Аахен

пол. *Warszawa* – англ. *Warsaw* – укр. Варшава

італ. *Venezia* – англ. *Venice* – укр. Венеція

гол. *den Haag* – англ. *the Hague* – укр. Гаага

Назви газет та журналів, як правило, транскрибуються:

Times – Таймс

International Herald Tribune – Інтернешенел Геральд Тріб'юн

Однак і тут існує традиційна передача стосовно відомих історичних видань, які передаються калькуванням:

"*L'Ami du Peuple*" – "Друг народу" (газета, яку видавав Ж.–П.Марат)

"*Rheinischen Zeitung*" – "Рейнська газета" (редактор – К.Маркс)

При передачі назв наукових журналів, як правило, також застосовується транскодування (транскрипція або транслітерація). Однак, досить часто поряд з транскодуванням застосовують і калькування:

"*Chemical Abstracts*" – "Кемікел ебсрктс" ("Хімічний реферативний журнал")

"*Solid State Physics*" – "Солід стейт фізікс" ("Фізика твердого тіла")

Назви наукових або технічних установ перекладаються:

Institute of Biochemistry – Інститут біохімії

Car Development Centre – Центр проектування автомобілів

Якщо ж до складу назви входить антропонім, то у перекладі додається слово імені:

M. Planck Institute – Інститут ім.М.Планка

Bertran Russel Centre – Центр імені Бертрана Расселла

Назви підприємств транскодуються. Деколи до назви додається загальний іменник, який визначає вид підприємства:

Dow Chemical –(концерн) Доу Кемікал

Coca-Cola – (компанія) Кока-Кола

Texasco – нафтодобувна компанія Тексако

Якщо загальний елемент входить до складу назви (*company, corporation*), то він не перекладається:

Harris Paint Company – Гарріс Пейнт Компані

Sony Corporation – Соні Корпорейшн

Абревіатури у складі назв підприємств звичайно транскрибуються:

LG – Компанія Ел-Джі

CHC Ltd. – Сі-Ейч-Сі Лімітед

При перекладі назв організацій спостерігається деяка неоднозначність: як правило, вони перекладаються, але зустрічаються й випадки транскодування:

Federal Bureau of Investigation – Федеральне бюро розслідувань
Central Intelligence Agency – Центральне розвідувальне управління
але:
Scotland Yard – Скотланд Ярд

Лекція 13. КОНТЕКСТУАЛЬНІ ЗАМІНИ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ

При роботі з текстом перекладачеві не раз доводиться зустрічатися з випадками, коли "щоб вірно передати той чи інший образ або фразу в перекладі їх потрібно повністю змінити" (В.Г.Белінський). У чому ж суть цих змін?

Перш за все, слід зауважити, що вживаючи термін контекстуальна заміна, ми маємо на увазі використання у перекладі іншого слова або словосполучення (чи образу) замість того, які в мові перекладу формально відповідають слову або словосполученню оригіналу. Тому коли в мові перекладу немає формальних відповідників оригінальному слову чи словосполученню, говорити про заміну було б невірно. Дещо спрощуючи питання, можна сказати, що контекстуальна заміна передбачає відмову від використання існуючих еквівалентів або аналогів.

Чим може бути викликана така відмова? Із самого терміна контекстуальна заміна уже зрозуміло, що її причиною є особливості контексту, точніше незвичайне вживання слова або словосполучення у певному контексті. Розглянемо такий приклад:

The ridiculous letters the Liberals sent to Mr. Churchill declaring that Tories must not use the word Liberal in describing their policies, for electoral reasons, are a bad joke.

Як перекласти у цьому контексті словосполучення *a bad joke*? У більшості випадків це буде поганий жарт. Але тут, очевидно, інше значення: якщо ліберали пішли на таке приниження, то їм не до жартів. Логічно продовжуючи думку, приходимо до такого варіанту перекладу:

Не від хорошого життя направили ліберали це сміховинне послання, в якому вони заявляли, що консерватори не повинні користуватися словом "ліберальний" для викладення своєї політики підчас передвиборної кампанії

Знайдений варіант перекладу *a bad joke* – не від хорошого життя є контекстуальним і підійде далеко не в кожному випадку. Це яскравий приклад контекстуальної заміни.

Контекстуальні заміни можна розбити на 5 самостійних прийомів перекладу:

- диференціація і конкретизація понять;
- генералізація понять;
- логічний розвиток понять при перекладі;
- антонімічний переклад;
- компенсація втрат при перекладі.

Диференціація і конкретизація понять при перекладі.

З явищем багатозначності англійських слів перекладачеві доводиться зустрічатися на кожному кроці. Але поряд зі словами, які мають декілька окремих, часткових значень, є й такі, які мають одне недиференційоване значення, яке при перекладі розпадається на ряд часткових. Наприклад, іменник *meal* має значення прийняття їжі; їда, харчування, але воно може позначати і сніданок, і обід, і вечерю. Іменник *mount* взагалі означає тварина під сідлом, але в конкретному тексті це або кінь, або верблюд, або мул і т.д.

Особливо поширені дані слова в області абстрактних понять. Такі слова, як *mind*, *spirit*, *attitude* і цілий ряд їм подібних не мають в українській мові таких же загальних недиференційованих відповідників, і перекладачеві доводиться вибирати одне із часткових значень там, де автор англійського тексту не задумуючись користується одним і тим же поняттям.

Навіть без прикладів зрозуміло, що при перекладі слова *attitude* важко знайти в українській мові загальне слово, яке б покривало всі чотири основні значення цього слова: відношення, поведінка, позиція, політика.

Звичайно, вищесказане не означає, що в українській мові немає слів, які виражають широкі узагальнення. Навіть перерахованим вище англійським словам можна знайти настільки ж недиференційовані відповідники: *mind* – інтелект, *spirit* – дух, *feeling* – відчуття, *attitude* – реакція на щось. Але ці відповідники не є еквівалентами, оскільки наведені українські слова не дають повної відповідності англійським словам ні у смисловому, ні в експресивно–стилістичному відношенні і навряд чи вони будуть доречними у перекладі будь–якого (наприклад, побутового) тексту.

Щоб побачити, яка велика кількість близьких значень пересікаються в англійських абстрактних словах–поняттях і наскільки складним і відповідальним є завдання перекладача при їх диференціації, достатньо проаналізувати основні значення слова–поняття *feeling*:

feeling п 1) відчуття, почуття, чуття; усвідомлення; 2) чутливість; 3) емоція, почуття; 4) звич. рl чуття, переживання; 5) співчуття, симпатія; доброта; 6) хвилювання, збудження; 7) думка, враження; сприйняття; розуміння (мистецтва тощо); 8) емоційна атмосфера; настрої; 9) передчуття

Диференціація значень відбувається як у вузькому, так і у широкому контексті. Деколи вона можлива навіть у рамках словосполучення, а в інших випадках необхідне залучення контексту речення, абзацу або навіть всього матеріалу, який перекладається.

The modern American trade union movement, arising out of the big industrial expansion and labor struggles ... was organized nationally the same year I was born, the American Federation of Labor having been organized in Pittsburgh on November 15, 1881 (W.Foster The Twilight of World Capitalism)

Сучасний американський профспілковий рух, що розгорнувся в результаті великого промислового піднесення і безперервного загострення боротьби робітничого класу ... оформився у загальнонаціональному масштабі у рік мого народження: 15 листопада 1881 року у м.Піттсбургу була створена Американська федерація праці.

Якщо у другому випадку значення слова *labor* розкривається уже в межах словосполучення American Federation of Labor, то диференціація значення *labor* у словосполученні *labor struggles* можлива тільки з урахуванням змісту всього речення.

Для правильної диференціації значення слова необхідно знати явище конкретної дійсності, яке стоїть за ним. Це особливо важливо, коли поряд із диференціацією відбувається і конкретизація абстрактних понять. Так, іменник *board*, родово поняття якого виражається словосполученням колегіальний орган управління, диференціюється і конкретизується як правління, президія, бюро, рада, міністерство, колегія, департамент тощо. Словосполучення *public school* (Великобританія) можна конкретизувати лише за умови, що відомо, про яку саме із приватних шкіл йдеться (Ітон, Вінчестер чи Гарроу).

Генералізація понять

Набагато рідше при перекладі з англійської мови на українську спостерігається зворотне явище: заміна конкретного, видового поняття більш абстрактним, родовим. Деколи цього вимагає логіка побудови думки.

So much so that today (money still in control in all lands of the press, the radio, the moving picture, the telephone, the officials of state, their banks and means of transportation, their police and hired agents), you have a never-ending downpour of lies concerning this vast program ... (Th. Dreiser Essays and Letters)

У перекладі ввідного речення – оскільки у всіх країнах гроші ще контролюють пресу, радіо, кіно, державний апарат, банки і транспорт – слово телефон було би недоречним. Необхідно замінити його більш широким поняттям засоби зв'язку, яке логічно входить у наведене перерахування.

Слід зауважити, що оскільки застосування генералізації може призводити до певної втрати (точності) інформації, використовувати її слід обережно, у тих випадках, коли вживання у перекладі словникового відповідника, що перекладається, може призвести до порушення граматичних або стилістичних норм мови перекладу.

Логічний розвиток понять при перекладі

Цей різновид контекстуальних заміन полягає в тому, що при відсутності або непридатності українського слова–поняття використовується інше, тісно зв'язане з ним поняття, що логічне витікає з нього. Так, наприклад заголовок газетної статті

Women Man Ships

найкраще перекласти

Жінки ведуть кораблі

хоча дієслово *to man* має словниковий відповідник комплектувати особовим складом.

Time's up, Joe. –

говорить лондонський службовець товаришеві в барі під час обідньої перерви, і перекладач абсолютно правильно уникає прямого відповідника Наш час закінчився або Перерва закінчилася, оскільки ці вирази, особливо перший, недостатньо розмовні. У цьому випадку найкраще перекласти

Час йти, Джо.

По-суті, ми тут маємо справу із заміною явища його причиною або наслідком.

The direct contrary is the truth.

не можна перекладати дослівно

Прямо протилежне є істиною.

оскільки це не відповідає духові української мови. Замінюючи саме явище його причиною, перекладемо

Насправді все зовсім навпаки. або Це зовсім не відповідає дійсності.

Перекладаючи фразу

The statement has been overtaken by time.

необхідно відмовитися від дослівного варіанту Час перегнав це твердження як від нісенітниці і передати наслідок:

Це твердження відстало від життя.

Шляхом логічного розгортання дії, якості, ознаки предмету ми приходимо до такого перекладу, який відповідає нормам сполучуваності слів в українській мові.

Приєм логічного розгортання думки часто є безумовно необхідним при перекладі для точного вираження змісту висловлювання. Наприклад, у статті до 100-річчя чартистського руху автор пише:

The Tenth of April indicated with unmistakable clarity just how the capitalist class, with its hangers-on, will always contemplate the prospect of the triumph of the working class (Daily Worker).

Дієслово *to contemplate* має такі словникові відповідники:

1) споглядати; пильно розглядати; 2) міркувати, обмірковувати; 3) мати намір, збиратися; 4) очікувати, розраховувати

Очевидно, що автор цієї статті в комуністичній газеті аж ніяк не хоче сказати, що клас капіталістів пасивно чекає перемоги робітничого класу, навпаки, він показує, як активно капіталісти готуються до боротьби. Тому логічним буде поняття *contemplate* у перекладі розвинути:

Десяте квітня із усією ясністю показало, як капіталісти та їх приспівники мобілізують свої сили, щоб не допустити перемоги робітничого класу.

або

... готуються дати відсіч переможному наступу робітничого класу.

Крайнім випадком логічного розвитку понять при перекладі є прийом перекладу "від зворотного" або антонімічний переклад.

Антонімічний переклад

Прийом антонімічного перекладу полягає у передачі поняття протилежним, часто із запереченням, тобто антонімом українського відповідника даного слова. Антонімічний переклад нерідко буває якщо не єдиним, то найбільш зручним прийомом передачі смислового та стилістичного значення багатьох виразів. Про це свідчить хоч би ряд прикладів з англо-українського словника:

Take your time. – Не поспішай.

Take it easy. – Не утруднюйте себе./ Не хвилюйтеся./ Не беріть до серця.

Mind your own business. – Не твоє діло!/ Не втручайся в чужі справи!

to keep one's head. – не розгубитися

to have clean hands in the matter – не мати (ніякого) відношення до якоїсь справи

Антонімічний переклад у більшості випадків є одним із можливих варіантів, але у наведених прикладах він є явно найкращим, а деколи і єдиним.

Коли англійське слово або вираз, що передається прийомом антонімічного перекладу, вжите в оригіналі у заперечній формі, то переклад буде мати стверджувальну форму:

Don't sit up, I'll be late. – Не чекайте на мене, лягайте спати.

Особливо важливо вміти застосувати прийом антонімічного перекладу у тих випадках, коли в українській мові немає точного словникового відповідника англійському слову і коли з міркувань стилістичного характеру небажано вдаватися до описового перекладу. Наприклад, при перекладі наступної фрази з Польового статуту армії Великобританії ця необхідність виникає через відсутність формального відповідника іменнику *inferiority*:

The adoption of the defensive does not necessarily imply weakness or inferiority.

Замінивши поняття *inferiority* його антонімом *superiority*, ми легко дамо точний смисловий і стилістичний відповідник оригіналу:

Перехід до оборони не обов'язково означає слабкість тих, хто обороняється чи перевагу сил противника.

Ще один приклад:

They nodded to each other by way of breaking the ice of unacquaintance (Th.Hardy, The Three Strangers)

Значення іменника *unacquaintance* можна передати тільки описово: той факт, що вони були незнайомі. Але такий розгорнутий переклад зовсім не підходить для художнього перекладу. Найкращим виходом буде антонімічний переклад:

Вони поклонилися один одному щоб зав'язати знайомство.

Але антонімічний переклад деколи дає найкраще вирішення і при повній можливості прямого перекладу.

The police were on show discreetly, but under cover was every able-bodied man of the force.

Для цього речення можливий прямий переклад шляхом конкретизації:

Поліцейські показувалися/ з'являлися лиш невеликими групами ...

але набагато краще передає зміст висловлювання антонімічний переклад:

Поліція трималася в тіні.

Особливо часто антонімічний переклад застосовується при перекладі фразеологічних одиниць. В англійській мові є багато таких фразеологічних одиниць, значення яких може бути передано (без втрати ідіоматичності) лише протилежним поняттям із запереченням.

He has a ready tongue. – Він за словом у кишеню не лізе.

No time like the present. – Лови момент.

To be weighed and found wanting. – Не витримати випробування./ Не виправдати надій.

Як видно з прикладів, антонімічний переклад – контекстуальний у повному змісті слова – є одним з найбільш гнучких способів передачі відтінків оригіналу.

Компенсація втрат при перекладі

Приєм компенсації втрат полягає у передачі смислового або стилістичного відтінку не там, де він виражений в оригіналі. Дуже часто один стилістичний засіб замінюється при компенсації втрат іншим. Необхідність у компенсації виникає в зв'язку з тим, що у ряді випадків неможливо знайти повний відповідник (тобто смисловий і експресивно–стилістичний) для передачі у перекладі окремого елемента оригіналу.

Якщо необхідно пожертвувати або стилістичним забарвленням, або експресивною напруженістю слова при перекладі, то слід в першу чергу намагатися зберегти експресивну спрямованість. Це значить, що перекладаючи, наприклад, яке–небудь сленгове (жаргонне) словечко, перекладач перш за все повинен забезпечити точність передачі смислового і експресивного значення слова, жертвуючи, в крайньому випадку, його жанрово–стилістичним забарвленням. Але якщо це забарвлення має принципове значення для стилю оригіналу, його обов'язково слід передати в перекладі, хоча би і в іншому реченні, для чого і служить прийом компенсації втрат.

У чудовій за своєю рельєфністю характеристиці Джонаса Чезлвіта (Ch.Dickens Martin Chuzzlewit) міститься алегорія, яка у багатьох перекладах випала:

The education of Mr. Jonas had been conducted on the strictest principles of the main chance. The very first word he learned to spell was gain, and the second (when he got into two syllables), money.

Воспитание мистера Джонаса было самое строгое и с колыбели имело в виду главным образом корысть. Первое слово, которое он научился складывать, было "деньги", а второе (когда он добрался до трёхсложных слов) – "нажива". (переклад Н.Дарузес)

В оригіналі йдеться не про суворість самого виховання, а про суворе дотримання принципу, що головне в житті – нажива (Ч.Діккенс делікатно називає його *the main chance* – головний шанс). Критичне відношення автора до такого виховання підкреслюється ще й тим, що він позначає його ціль лицемірним іносказанням, яке, на жаль, не передане у перекладі. Але перекладач намагається компенсувати цю втрату, підсилюючи відтінки іронії у подальшому викладі. Звернемо також увагу на те, що переклад слів *gain* і *money* також є своєрідною компенсацією: адже по Діккенсу першим словом, яке навчився писати Джонас, було нажива, а другим – гроші. Але по–російськи, у зв'язку з іншою кількістю складів, природно ці слова переставити.

Лекція 14. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ВІЛЬНИХ СЛОВСПОЛУЧЕНЬ

ПЕРЕКЛАД АТРИБУТИВНИХ СПОЛУЧЕНЬ

Корінні розбіжності в об'ємі значень слів і в їх сполучуваності в англійській та українській мовах особливо яскраво проявляються при перекладі словосполучень. Якщо який–небудь член речення виражений не словом, а словосполученням, то це словосполучення, незалежно від того, чи воно є фразеологічним, чи вільним, має певну смислову самостійність.

The Poor Law was instituted under Elizabeth.

Закон про опіку над бідними був прийнятий за часів королеви Єлизавети.

The vagueness of the definition makes for poor law.

Неточність формулювання підриває силу закону.

У першому реченні *Poor Law* – фразеологічний термін, який перекладається традиційним еквівалентом. У другому ж випадку *poor law* – вільне словосполучення, переклад якого може коливатися, однак, навколо одного і того ж значення: закон, що не досягає мети, незадовільний/ поганий закон. Це вільне сполучення слів може перекладатися одним із цілого ряду аналогів. У даному випадку йдеться про те, з якої причини закон є незадовільним.

Основна відмінність між перекладом вільних словосполучень і фразеологічних одиниць полягає в тому, що вільні словосполучення не мають еквівалентів в інших мовах. І, навпаки, фразеологічні одиниці, які не створюються знову, а відтворюються в мовленні в готовому вигляді, уже однією своєю повторюваністю спонукають перекладачів встановлювати для їх передачі постійні еквіваленти.

Оскільки у вільному словосполученні кожен його компонент зберігає своє початкове значення, переклад такого словосполучення може бути аналітичним. Іноді він може ґрунтуватися на одному з компонентів. Наприклад, у сполученні дієслово + додаток навіть коли обидва його компоненти зберігають свою семантику, переклад цілого вираз залежить здебільшого від додатка:

<i>to take prisoner</i>	брати в полон
<i>to take fish</i>	ловити рибу
<i>to take in the act</i>	застати на місці злочину
<i>to take a biscuit</i>	з'їсти тістечко
<i>to take wine</i>	пити вино
<i>to take a train</i>	сісти на поїзд

У кожній мові існує багато традиційних сполучень слів, обмежених, з одного боку, їх семантикою, а з іншою – суспільною практикою їх вживання. Такі традиційні словосполучення далеко не завжди співпадають у різних мовах. Збереження у перекладі словосполучень, типових для іншої мови, було б буквалізмом і порушенням норм мови, на яку робиться переклад. Тому при

перекладі таких словосполучень на українську мову слід користуватися існуючими у ній відповідними по змісту словосполученнями:

high hopes – великі надії/ сподівання

breakneck rapidity – шалена/ карколомна швидкість

trains/ buses run – поїзди/ автобуси їздять

Один і той же прикметник в англійській мові може сполучатися з різними іменниками, але при перекладі цих сполучень на українську мову доводиться звичайно користуватися різними прикметниками в зв'язку з різною сполучуваністю в українській та англійській мовах:

<i>bad</i>	<i>headache</i>	<u>сильний</u> головний біль
	<i>mistake</i>	<u>груба</u> помилка
	<i>debt</i>	<u>неповернутий/ невивплачений/ безнадійний</u> борг
	<i>wound</i>	<u>важка</u> рана
	<i>egg</i>	<u>тухле</u> яйце
	<i>apple</i>	<u>гниле</u> яблуко

Крім різниці у сполучуваності, в українській мові відіграє свою роль і ступінь конкретності означуваного слова і звичне вживання (традиція):

French	<i>scent</i>	<u>французькі</u> парфуми
	<i>President</i>	президент <u>Франції</u>

Western	<i>powers</i>	<u>західні</u> держави
	<i>consultations</i>	консультації <u>західних держав</u>
	<i>ministers</i>	міністри <u>західних держав</u> <u>західні</u> міністри

В останньому випадку має місце перехідний варіант.

Переклад атрибутивних сполучень

Атрибутивні сполучення із складним синтаксичним зв'язком між компонентами є одним із характерних явищ англійської мови. Ці конструкції мають такі особливості:

1. Між членами атрибутивного словосполучення можуть бути дуже широкі семантичні зв'язки.

Переклад подібних сполучень вимагає правильного розкриття смислових зв'язків між компонентами:

<i>a sick man</i>	хвора людина
<i>a sick bed</i>	ліжко для хворого
<i>a sick room</i>	лікарняна палата

Особливо велике значення правильне розкриття смислових зв'язків між компонентами атрибутивного сполучення має в тих випадках, коли в якості означення виступають іменники:

<i>war years</i>	воєнні роки
<i>war sufferings</i>	страждання, викликані війною
<i>war heroes</i>	герої війни
<i>war rehabilitation</i>	відновлення руйнувань, викликаних війною

<i>labour union</i>	робітничий союз
<i>labour delegate</i>	делегат від робітників
<i>labour spy</i>	шпигун компанії, який слідкує за робітниками

Часто буває так, що в залежності від контексту в атрибутивних сполученнях можуть мінятися види семантичних зв'язків:

<i>Warsaw proposals</i>	варшавські пропозиції (зроблені у Варшаві)
	пропозиції Варшави (уряду Польщі)
	пропозиції стосовно Варшави

Розшифрувати ці зв'язки у багатьох випадках допомагає контекст і знання реалій. А ці зв'язки можуть бути досить оригінальними і несподіваними. Так, в одній американській газеті була опублікована стаття під таким заголовком:

Vatican Protests

Тільки після прочитання статті, дізнавшись про конкретні реалії, які стоять за цим заголовком, можна було встановити правильні смислові зв'язки і зробити вірний переклад:

Протести англійських студентів у Лондоні проти призначення американського посла у Ватикані

2. Другою особливістю атрибутивних словосполучень є існування так званих багаточленних атрибутивних груп із складними семантичними зв'язками всередині групи

У таких словосполученнях вимога правильного розкриття смислових зв'язків між компонентами набуває особливого значення. Так, у словосполученні

London County Council

перших два компоненти утворюють єдність, до якої відноситься третій:
рада графства Лондон

Ще один приклад:

The American Labor Party Political Action Committee Election Campaign Planning Board

Смислові групи у цьому словосполученні виділені різними кольорами.

Цікаво прослідкувати шлях утворення таких багаточленних атрибутивних словосполучень. Розглянемо його на такому прикладі:

poll tax – виборчий податок (США)

poll tax states – штати, в яких сплачується виборчий податок

poll tax states governors – губернатори штатів, в яких сплачується виборчий податок

poll tax states governors' conference – конференція губернаторів штатів, в яких сплачується виборчий податок

poll tax states governors' conference resolutions – рішення, прийняті на конференції губернаторів штатів, в яких сплачується виборчий податок

poll tax states governors' conference resolutions implementation – реалізація рішень, прийнятих на конференції губернаторів штатів, в яких сплачується виборчий податок

У сполученні

oil fields air surveying

означуваним елементом є єдність третього і четвертого компонентів, тоді як перші два складають визначальну єдність:

повітряна розвідка родовищ нафти

Важливо також правильно виділити фразеологічну одиницю, яка входить до складу багаточленних атрибутивних сполучень, і, з іншого боку, вміти відрізнити її від омонімічного вільного словосполучення::

London Indian Summer School

Ця школа, звичайно, не має нічого спільного з фразеологізмом *Indian Summer* – бабине літо, а є вільним сполученням слів:

Літня школа для індологів у Лондоні

Правильне виділення словосполучень всередині багаточленних атрибутивних словосполучень дає можливість правильно провести розчленування атрибутивної групи:

a strong party / man – людина, яка завжди приєднується до сильної партії; перебіжчик; людина без принципів

a strong / party man – сильний політичний лідер / діяч

Багаточленні атрибутивні сполучення, особливо ті, які вживаються в якості газетних заголовків, нерідко містять пропущені для стислості елементи, які мають на увазі:

London ship repairers' redundancy strike – Страйк протесту проти звільнення робітників через надлишок робочої сили на англійських судноремонтних підприємствах

Таким чином, порядок перекладу багаточленних атрибутивних сполучень повинен бути наступним:

- перекладач повинен пам'ятати, що головне слово групи – останній іменник;
- виділити словосполучення, котрі мають зв'язний смисл;
- переклад починається з головного слова групи, тобто з кінця атрибутивної групи;
- шліфовка перекладу.

Переклад з кінця атрибутивної групи особливо рельєфно виступає в тих словосполученнях, де кожен компонент зберігає свою самостійність:

London airport customs officials – представники митниці в Лондонському аеропорту

3. Існування атрибутивних груп з внутрішньою предикацією, коли в якості означення виступає ціле речення

There was a man with don't-say-anything-to-me-or-I-shall-contradict-you face.

The judge's face wore the usual I-knew-they-were-guilty-or-along expression.

При перекладі таке означення виділяється в окрему фразу із зв'язками говорило; було написано; всім своїм видом показував; ніби хотів сказати.

4. Четвертою особливістю атрибутивних груп є те, що вони можуть приймати суфікс, який формально прикріплюється до останнього іменника, а фактично відноситься до всієї атрибутивної групи.

Mr N is a sound sleeper [sound sleep] + er

Суфікс *-er* може відноситися як до постійної характеристики (як у попередньому прикладі), так і до тимчасової якості:

present writer – той, хто пише; автор цих рядків а *heartly eater* – любитель попоїсти а *Fifth columnist* – член/ діяч п'ятої колони

a strong Navalist – прихильник (створення) сильного Військово-морського флоту

Підсумовуючи вищесказане, визначимо основні способи перекладу атрибутивних груп:

- Переклад англійської атрибутивної групи українською атрибутивною групою

green tree – зелене дерево

- Переклад англійської атрибутивної групи прийменниковим словосполученням

a profit's drive – гонитва за наживою

The Folly Square Trial – суд на Фоллі-сквер

- Переклад дієслівно-прислівниковим словосполученням

My daughter is a good dancer. – Моя дочка добре танцює

It was a long walk. – Йти довелося довго.

- Переклад із заміною означення на іменник

I decided to visit my astronomical friend. – Я вирішив відвідати свого друга-астронома.

I like his Australian wife. – Мені подобається його дружина-австралійка.

- Переклад з переносом означення

Having corrupt alliance with employers the reactionary TV bosses disrupted every progressive movement.

Вступивши в союз з підприємцями, продажні реакційні керівники телебачення ...

На цьому випадку зупинимося детальніше. Тут ми маємо справу з так званими перенесеними епітетами. В англійській мові вони зустрічаються набагато частіше, ніж в українській. Особливістю цих епітетів є те, що вони логічно, по змісту сполучаються не з тим словом, з яким вони граматично зв'язані, і через те вони набувають особливої виразності.

George smoked a thoughtful pipe.

По смислу епітет *thoughtful* відноситься не до слова *pipe*, а до слова *smoked*:

У глибокій задумі Джордж палив люльку

Peter and Joan snatched a hasty luncheon at the restaurant.

Пітер і Джоан нашвидкруч поснідали в ресторані.

Епітет *hasty* характеризує спосіб дії, а не слово *luncheon*.

Перенесений епітет є одним із різновидів метафоричного епітета. Найбільш поширеним типом перенесеного епітета є епітет, який переносить дію або якість, ознаку людини на предмет: *a thoughtful pipe* – задумався той, хто курил, а не його люлька; *a hasty luncheon* – не сніданок поспішав, а герої швидко поснідали. У наведених прикладах епітет характеризує агента дії.

Ще декілька прикладів.

It is inevitable that the mind should recall the early horrors of the factory system in Lancashire (A.Hutt The Conditions of the Working Class in Britain)

Сполучення ранні жахи є неможливим в українській мові і вимагає заміни:

Не можна не згадати всі жахи фабричної системи в Ланкаширі у ранній період її розвитку.

Епітет у наведеному прикладі синтаксично визначає слово *horrors*, а логічно відноситься до словосполучення *factory system*.

She caught a horrid glimpse of the apparition.

Вона вжахнулася, побачивши привида.

При появі привида її охопив жах.

Вона побачила жахливого привида.

У комедії У.Шекспіра "Як вам це подобається" (*As You Like It*) старість і голод називаються *weak evils* не тому, що вони самі по собі слабкі, а тому, що вони ослаблюють людину. І в цьому випадку *weak* логічно не визначає слова, до якого воно відноситься синтаксично. При перекладі з англійської мови на українську такі епітети рідко зберігаються, оскільки в українській мові вони були б дуже незвичайними (поезія, гра слів, жарт). В англійській мові подібні епітети дуже поширені і зустрічаються не тільки в художній літературі.

... bending his Irish pen to the Doric he [the poet] writes ...

Означення *Irish* відноситься логічно не до слова *pen*, а до *he*. Незвичайне вживання перетворює його в епітет. Збереження цього перенесеного епітета у перекладі неможливе, тому *Irish* слід віднести до того слова, до якого воно відноситься логічно, тобто до слова *poet*.

Звернувшись до діалекту, ірландський поет пише ...

- Переклад англійської атрибутивної групи з перестановкою членів *administrative efficiency* – ефективно/ вміле керівництво/ управління
- Описовий спосіб

To watch it happen was a thrilling sight. – Дух перехоплювало, коли дивився на те, що відбувалося.

Лекція 15. ПЕРЕКЛАД ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ

Однією з основних особливостей фразеологічних одиниць, яка відрізняє їх від вільних словосполучень, є ідіоматичність. Саме через цю характеристику загальне значення фразеологізму не дорівнює сумарному значенню його компонентів, часто це значення не має нічого спільного із значеннями слів, які входять до нього:

to show white feather – бути боягузом

Багато фразеологізмів виникли на основі якогось історичного факту:

to dine with Duke Humphrey – залишитися без обіду

[Один час боржники в Лондоні ховалися від своїх кредиторів у Соборі святого Павла, де, серед інших, знаходиться і гробниця герцога Гамфрі; на запитання, де він буде обідати, боржник відповідав, що обідатиме з герцогом, тобто ніде].

У фразеологізмах часто міститься метафоричний елемент. Їх не можна перекладати дослівно. У багатьох випадках вони мають явно виражене національне забарвлення. Це все та ряд інших факторів призводить до того, що фразеологічні одиниці часто не мають абсолютних відповідників в іншій мові. Складність перекладу ідіом полягає у тому, що перекладач повинен уміти їх розпізнати і підшукати відповідний український варіант.

З точки зору перекладу фразеологічні звороти – приказки та прислів'я – зручно розділити на 3 групи.

До першої групи відносяться такі прислів'я та приказки, які повністю співпадають з українськими – як по смислу, так і по формі, тобто по описуваному образу або складових компонентах:

All that glitters is not gold.

Не все те золото, що блищить.

As a man sows, so shall he reap.

Як посієш, так і пожнеш.

New brooms sweep clean.

Нова мітла по-новому мете.

[Неспівпадіння числа в українській та англійській приказці в останньому прикладі не має суттєвого значення, тому ми включаємо його в першу групу].

Такі приказки та прислів'я, які повністю співпадають в різних мовах, мають своїм джерелом загальний прототип і часто є калькою з грецької або латинської, рідше інших мов.

До другої групи належать прислів'я і приказки, які співпадають по змісту, але не співпадають за образом, який лежить в їх основі:

Too many cooks will spoil the broth.

У семи няньок дитя без носа.

As well be hanged for a sheep, as for a lamb.

Сім бід – один одвіт. Сім смертям не бути, а одної не минути. Раз кози смерть.

To buy a pig in a poke.

Купити kota в мішку.

При перекладі таких фразеологічних одиниць рекомендується користуватися саме такими відповідниками, які закріпилися в мові, оскільки при їх перекладі перекладач повинен притримуватися принципу перекладу чогось звичного таким же звичним. У протилежному випадку приказка або прислів'я викличе у читача враження чогось несподіваного та оригінального. Тому англійську приказку

At a snail's pace – Як на волах.

не можна перекладати

Із швидкістю равлика.

До третьої групи відносяться приказки та прислів'я, які не мають відповідників в українській мові – ні за змістом, ні за образом. Вони перекладаються або описово, або при допомозі приказки, створеної перекладачем.

Little pitchers have long/ wide ears.

Діти люблять слухати розмови дорослих. В малих дітей великі вуха.

Як приклад вдалого відтворення приказки у перекладі можна навести англійський переклад такого місця роману Л.Толстого "Война и мир":

Ерема, Ерема, сидел бы ты дома, точил свои веретена.

Jerome, Jerome, do not roam, but mind spindles at home. (Переклад А.і Л.Мод)

Незважаючи на те, що перекладачі вжили іноземне ім'я, вони дуже вдало зберегли римовану форму приказки, її ритмічну рівновагу, не кажучи вже про те, що вони дуже вірно передали її зміст.

Прислів'я і приказки часто мають чітко виражений національний характер, тому вони не можуть бути використані при перекладі, не дивлячись на те, що вони повністю співпадають по змісту. Так, англійську приказку

to carry coal to Newcastle

не можна перекладати російською приказкою

ездить в Тулу со своим самоваром

оскільки це внесло би в переклад чуже національне забарвлення. У таких випадках доводиться або давати близький до оригіналу переклад, робити описовий переклад або перекласти цю приказку із зміною образу:

Ніхто не возить вугілля в Ньюкасл.

Робити щось безглузде/ недоцільне/ непотрібне.

В ліс дрова возити. В криницю воду лити.

Образні фразеологічні звороти, побудовані у вигляді порівнянь, з точки зору перекладу можна поділити на ті ж три групи, що і прислів'я та приказки.

До першої групи відносяться фразеологічні звороти, які мають повну образну та змістову відповідність в мові оригіналу та в мові перекладу:

cold as ice

холодний, як лід

sweet as honey

солодкий, як мед

До другої групи відносяться фразеологічні звороти, які виражають ту саму думку, але за допомогою іншого образу:

as old as the hills

старий, як світ

as hungry as a hunter

голодний, як вовк/ собака/ пес

До третьої групи відносяться такі порівняння, які не мають собі подібних в українській мові:

as brown as a berry

дуже темний/ дуже загорілий/ шоколадного кольору

Як видно з прикладів, вирази першої групи не створюють проблем при перекладі. Вирази другої групи звичайно перекладаються українськими аналогами. Однак тут перекладач повинен керуватися уже згадуваним принципом – перекладати щось звичне таким же звичним. Образ, пов'язаний із словом, у таких порівняннях настільки зрісся з ним, що майже не сприймається як образ, і в багатьох випадках є зовсім стертим. Було би помилкою зберегти слово, яке входить у таке словосполучення, оскільки у перекладі даний фразеологічний зворот звучав би штучно і незвично, що внесло би в переклад те, чого немає в оригіналі: була б повернута яскравість звичному стертому образу, Тому приказку

to sleep like a log

слід перекладати

спати як убитий/ спати без задніх ніг

а не

спати як колода.

Фразеологічні звороти, що входять до третьої групи, звичайно перекладаються описово, по змісту.

До фразеологічних зворотів відносяться також і крилаті вирази та посилення, що широко вживаються у різних типах мовлення та стилях мови. До їх числа відносяться і різні цитати – літературного характеру, біблеїзми, висловлювання історичних осіб тощо. При їх передачі перекладач повинен керуватися традицією, що існує в українській мові, незалежно від словникового значення слів, що входять до складу виразу. Тут часто спостерігається розходження між українською та англійською мовами. Одне і те ж слово, що входить до складу різних виразів в англійській мові, може вимагати перекладу різними словами у зв'язку з усталеною в українській мові традицією. Порівняємо, для прикладу, два такі вирази:

massacre of the innocent massacre of Saint Bartholomew

У першому випадку слово *massacre* перекладається вбивство/ побиття немовлят. У другому ж воно взагалі не перекладається, оскільки дана історична подія відома в українській мові як Варфоломійська ніч.

Окремо слід зупинитися на перекладі біблеїзмів. В англійській традиції вони дуже часто використовуються в різних стилях мовлення, у тому числі і в публіцистичних текстах. Біблеїзми надають висловлюванню глибокої образності. При перекладі їх часто доводиться розшифровувати, оскільки їх образи, їх переносне значення у зв'язку з рядом причин не завжди зрозумілі для українського читача або слухача:

Nine mocking years with the golden calf and three long years of scourge, ... nine crazy years at the ticker and three long years in the breadline! (F.D.Roosevelt about Harding – Coolidge – Hoover era, Safire's Political Dictionary by William Safire, 1978, p.747)

Девять лихих денежних лет и три долгих года бедствий, ... девять лет безумных удач на бирже и три долгих года в очередях за хлебом (Цит. за Т.Клюкіною)

Ще один приклад. Вираз *whited sepulchres* у Біблії перекладається як гроби побілені (Євангеліє від Матея 23:27–28). Але за цим виразом, який може не зразу бути зрозумілим пересічному читачеві стоїть певний образ, який розкрито в першоджерелі: "Горе вам, книжники і фарисеї, лицеміри, що схожі на гроби побілені, які зверху гарними здаються, а всередині повні кісток мертвих та всякої нечистоти. Отак і ви: назовні здаєтесь людям справедливі, а всередині сповнені лицемірства і беззаконня". Ось як цей образ використано в літературі:

The revelation not only shocked Mary, but made her wonder how many more of her hitherto respected elders might be whited sepulchres (Oxford Dictionary of Current Idiomatic English)

Это открытие не только шокировало Мэри, но и заставило её задуматься – а сколько ещё из до сих пор уважаемых ею людей старшего поколения являются ханжами или лицемерами (Цит. за Т. Клюкіною).

Підсумовуючи вищесказане, подамо основні способи перекладу фразеологічних одиниць.

1. Найкращий спосіб – передати фразеологізм фразеологізмом. Це є можливим тоді, коли англійська та українська мови запозичили фразеологічний зворот з інших мов (найчастіше класичних).

Strike while the iron is hot.

Куй залізо, поки гаряче.

2. Переклад фразеологічним аналогом, тобто використання в українській мові фразеологічних одиниць, які мають те саме значення, але які побудовані на іншому образі. При такому перекладі слід враховувати, що український образ повинен бути нейтральним щодо національного забарвлення:

Can the leopard change his spots?

Природу не виправиш. Горбатого могила справить.

Але не: рос. Черного кобеля не отмоешь добела.

3. Переклад калькою, тобто спроба скопіювати англійський образ і створити свою фразеологічну одиницю. При такому способі треба пам'ятати, що:

- образ повинен бути зрозумілим, метафоричне, переносне значення повинно виходити з прямого значення:

Little pitchers have long ears.

У малих дітей великі вуха.

- якщо в перекладі є реалія, то вона повинна бути зрозумілою українському читачеві:

To carry coal to Newcastle.

Ніхто не возить вугілля в Ньюкасл.

- перекладові слід надати форму фразеологізму:

Rome was not built in a day.

Не одразу Рим будувався.

4. Описовий переклад, відмова від перекладу фразеологізмом:

to cut off with a shilling

залишити без спадщини

Лекція 16. ПОРЯДОК СЛІВ І СТРУКТУРА РЕЧЕННЯ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ

З точки зору перекладача було би правильніше говорити не про порядок слів, а про порядок розташування членів речення або смислових груп, оскільки в процесі перекладу важливо визначити найкращий їх порядок при даній структурі речення.

Як відомо, в англійській мові порядок слів, як правило, служить граматичним засобом встановлення функції слова в реченні. Тому англійське речення відрізняється набагато жорсткішим і постійнішим порядком слів, ніж в українській мові.

В українській мові, у порівнянні з англійською, порядок слів є більш вільним. Але необхідно мати на увазі, що свобода розташування членів речення в українській мові є відносною. Порядок слів завжди підкоряється певним нормам і завжди виконує ті чи інші граматичні, смислові чи стилістичні функції.

Достатньо порівняти просте англійське речення *He can do it* з можливими українськими варіантами його перекладу, щоб зрозуміти, які насправді безмежні можливості розташування слів приховані в українському синтаксисі. Безперечно, можуть зустрітися випадки, коли замість елементарного Він може зробити це буде необхідним варіант, в якому логічно підкреслюється підмет або додаток: Це зробити може він. Коротше кажучи, всі 24 можливі варіанти в українському перекладі можуть бути реалізовані в залежності від завдань висловлювання, що диктуються контекстом. Але в англійській мові ми маємо єдиний сталий еталон розповідного речення *He can do it* і ніякий інший порядок слів неможливий (якщо не брати до уваги дуже рідкого *Do it he can.*)

Із сказаного вище витікає, що оптимальний порядок слів в українській мові не може бути встановлений в окремо взятому, ізольованому реченні, вирваному з контексту. Необхідно вирішувати питання порядку слів принаймні в межах абзацу, враховуючи взаємодію речень, котрі входять до нього.

Однак, деякі закономірності розміщення слів при перекладі з англійської мови виявляються вже при розгляді перекладу окремих речень. Візьмемо, для прикладу, декілька типових за своєю структурою коротких повідомлень:

Los Angeles law firm Lewis, D'Amato, Brisbois and Bisgaard has recently opened its office in Ulan Bator.

Three Welsh Language Society members were arrested at the National Eisteddfod yesterday.

У цих прикладах ми маємо справу з типовою структурою короткого повідомлення в англійській мові: на першому місці – група підмета, за нею – група присудка. Основне, центр повідомлення, стоїть на першому місці. Деталі повідомляються в кінці речення. Такий же порядок слів зберігається в повідомленнях із вказанням на джерело:

The US Air Force is planning to have 131 wings – more than 23,000 planes and 975,000 men by mid-1956, Mr Charles Wilson, Secretary of Defense, announced in Washington yesterday in a House of Representatives Committee.

При перекладі українською мовою порядок слів буде протилежним. В українському реченні на першому місці виявиться другорядний член – обставина, на другому – присудок і на останньому – підмет. Таке розміщення слів є звичайним для українського розповідного речення, в якому міститься повідомлення, всі елементи якого є новими для читача. Перенесення обставин місця та часу на перше місце пояснюється тим, що їх постпозиція по відношенню до присудка веде до більшого смислового виділення обставин. Тому в українському реченні обставини часто виносяться на перше місце, якщо на них не робиться смислового наголосу.

Розглянемо складніший приклад:

United States and Chinese negotiators held the fifth session of their talks on the problem of civilian repatriation at UN Office in Geneva today.

Сьогодні у Відділенні ООН в Женеві відбулося п'яте засідання представників США і Китаю з питання репатріації цивільних осіб.

Переклад цього речення вимагає докорінної перебудови його структури:

- всі три обставини часу і місця (*at UN Office in Geneva today*) поставлені на початок речення;
- підмет англійського речення з його означенням (*United States and Chinese negotiators*) передано означенням у родовому відмінку, що відноситься до підмета: засідання представників США і Китаю;
- прямий додатак *the fifth session of their talks* став підметом;
- присудок, як і в попередніх випадках, стоїть перед підметом;
- означення до слова *talks* (*on the problem of civilian repatriation*) довелося перекласти як репатріація цивільних осіб, оскільки англійському прикметникові *civilian* в українській мові відповідає сполучення іменника з прикметником цивільна особа.

Однак, слід пам'ятати, що навіть у найпростіших коротких повідомленнях вибір порядку слів тісно пов'язаний із структурою речення. Для англійської мови характерна централізація структури простого речення, що виражається у побудові речення навколо єдиного організуючого центру – підмета. Така централізованість дає можливість включати в одне просте речення два (а деколи і більше) однаково важливих повідомлення, які в перекладі звичайно розділяються.

The Democratic Party is defeated in the US Congress elections.

Якщо цією єдиною фразою обмежується повідомлення про вибори до американського Конгресу та їх результати, то в перекладі логічно розділити його на два речення:

У США відбулися вибори до Конгресу. Демократична партія зазнала поразки.

Звичайно, можливим є і дослівний варіант перекладу:

На виборах до Конгресу США Демократична партія зазнала поразки.

Однак, перший варіант має ту перевагу, що у ньому підкреслюється актуальність повідомлення: не викликає сумніву той факт, що йдеться про вибори, які щойно відбулися.

Логічному виділенню у перекладі підлягає не окреме слово, а, як правило, ціла смислова група:

A surprise for the coming session is being confectioned at the Wednesday gatherings of a young hostess not a hundred miles from Westminster (J.Galsworthy).

Центром повідомлення в даному реченні є група підмета *a surprise for the coming session*. Ця група, як правило, займає в англійському реченні перше місце. На другому місці стоїть присудок *is being confectioned*. І, нарешті, останнє місце займають обставини місця і часу. У перекладі буде діаметрально протилежний порядок слів: на першому місці – обставинні слова, потім – присудок і нарешті центр повідомлення – підмет:

В будинку одної молоді леді, недалеко від Вестмінстерського абатства по середях відбуваються збори, на яких готується сюрприз для наступної парламентської сесії.

Слід, однак, зазначити, що вирішальне значення для визначення порядку слів всередині абзацу мають стилістичні норми мови, на яку робиться переклад. Найважливішими міркуваннями при порівняннях порядку слів в англійському та українському абзацах є неможливість монотонної побудови періоду в українській мові, тоді як в англійському абзаці декілька речень підряд можуть мати однакову структуру:

A terrible restlessness that was akin to hunger afflicted Martin Eden. He was famished for a sight of the girl whose slender hands had gripped his life with a giant's grasp. He could not steel himself to call upon her. He was afraid that he might call too soon and be guilty of an awful breach of that awful thing called etiquette. He spent long hours in the Oakland and Berkley libraries ... (J. London)

Беспокойное томление, похожее на муки голода, овладело Мартином. Он изнывал от желания увидеть вновь девушку, чьи нежные руки с неожиданной цепкостью захватили всю его жизнь. Пойти к ней он не решался. Он боялся, что это будет слишком скоро и он таким образом нарушит страшный свод правил, именуемый хорошим тоном. Он проводил долгие часы в Оклендской и Берклейской библиотеках ... (переклад під редакцією К. Калашнікової)

При перекладі необхідно урізноманітнити порядок слів, щоб не було чотирьох речень підряд з підметом–особовим займенником на початку.

Слід також згадати ще один конкретний випадок необхідності перестановки при перекладі. В англійській мові у підрядному реченні, що передує головному, підмет часто буває виражений займенником, а в головному – іменником. В українській мові такий порядок логічно неможливий:

When she entered the room, the teacher saw the students writing.

Коли викладач зайшла в аудиторію, вона побачила, що студенти пишуть.

Якщо при перекладі зберегти для вираження підмета у першому реченні займенник, а в другому – іменник, то складеться враження, що йдеться про дві різні особи:

Коли вона зайшла в аудиторію, викладач побачила, що ...

Такий порядок пояснюється тим, що в англійській мові домінує синтаксичний принцип: при спільності логічного суб'єкта підмет підрядного речення виражається займенником, а підмет головного – іменником. В українській мові іменником виражається підмет того речення, яке стоїть першим, незалежно від того, головне це речення, чи підрядне.

Лекція 17. ЧЛЕНУВАННЯ ТА ОБ'ЄДНАННЯ РЕЧЕНЬ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ

У попередньому розділі уже розглядалися випадки необхідності розділу англійських речень при перекладі, головним чином з міркувань різної структури речення. Необхідно розрізнити зовнішнє і внутрішнє розчленування. При зовнішньому розчленуванні одне речення оригіналу перетворюється у перекладі в два або декілька речень. При внутрішньому розчленуванні просте речення оригіналу замінюється складним. При перекладі з англійської мови набагато частіше доводиться вдаватися до розчленування, ніж до об'єднання речень. Це пояснюється централізованістю структури англійських речень.

Внутрішнє розчленування речень буває необхідним при перекладі при перекладі синтаксичних комплексів (інфінітивних, дієприкметникових, герундіальних), які перекладаються складними реченнями:

The danger of flooding is believed to be over.

Є підстави вважати, що небезпека повені минула.

They saw the whole town shattered to a heap of ruins.

Вони бачили, як ціле місто перетворилося у руїни.

Your having been ill makes no difference.

Те, що ви були хворі, нічого не міняє.

Що ж стосується внутрішнього розчленування, то його необхідність нерідко диктується слабкістю смислових зв'язків між частинами англійського речення, що пояснюється тенденцією англійського синтаксису до об'єднання в одному реченні не зовсім однорідних думок.

Деколи збереження структури речення ускладнюється різноплановістю думок, які містяться у ньому, особливо, коли в одному реченні об'єднані повідомлення, котрі відносяться до різного часу:

And here at times, when his mother's father's financial difficulties were greatest, they would be found thinking, or as Asa Griffith was wont helplessly to say at times, praying their way out, a rather ineffectual way, as Clyde began to think later.

(Th. Dreiser, An American Tragedy)

І тут же в періоди найбільших фінансових труднощів батько й мати сиділи і роздумували, або як деколи безпомічно говорила Ейса Гріфітс, молили бога вказати їм вихід із положення. Пізніше Клайд зрозумів, що це їм мало допомагало.

Побудова речень навколо якогось елемента, який є свого роду його смисловим центром, характерне для стилю коротких повідомлень і кореспонденцій англійської преси. Автори таких повідомлень намагаються включити в одне речення якомога більше деталей:

Thousands of Algerians tonight fled from the "dead city" of Orleansville after a twelve-second earthquake had ripped through Central Algeria, killing an estimated one thousand one hundred people.

Смисловим центром цього речення є підмет підрядного речення (*earthquake*), а не підмет головного речення (*thousands of Algerians*). Навколо цього смислового центру групуються всі інші елементи речення – де відбувся землетрус, як довго він тривав, скільки людей загинули. При перекладі це речення краще розбити на два або навіть три незалежних речень:

Сьогодні вночі тисячі алжирців втекли від землетрусу із "мертвого міста" Орлеансвіля. Землетрус, який тривав дванадцять секунд, охопив центральні райони Алжиру. Як вважають, загинули тисяча сто чоловік.

Приєм об'єднання двох і більше речень оригіналу в одне речення при перекладі застосовується як для уточнення змісту, так і з стилістичною метою. Найчастіше до нього доводиться вдаватися, коли зв'язок між сусідніми реченнями настільки тісний, що їх формальне об'єднання диктується побудовою української фрази.

Об'єднання речень при перекладі може бути доцільним, коли жодне з них не містить закінченої думки:

The Chartists had not planned to assemble in arms on Kennington Common. Or march thence to the Houses of Parliament.

Чартисти ї не думали про те, щоб прийти у Кеннінгтонський парк із зброєю в руках і організувати похід до парламенту.

У цьому випадку немає підстав залишати логічно тісно зв'язані між собою думки розділеними.

Ще один приклад:

We were overjoyed – there was about a week to go – until we saw the "premises". Our faces fell, our hearts sank.

Ми раділи, адже залишався ще майже тиждень, але коли ми побачили приміщення, обличчя у всіх витягнулися, настрій упав.

Передача ввідного речення в перекладі ввідним реченням небажана, оскільки це порушило б смисловий зв'язок. Тому речення але коли ми побачили приміщення краще об'єднати з другим реченням

У деяких випадках необхідність об'єднання речень диктується стилістичними завданнями висловлювання. Підкреслення протиставлення у наступному прикладі посилюється при об'єднанні двох речень, які несуть це значення:

Once again the choice opens before the people. But it is no longer 1918. Nor is it 1938. The whole balance of forces is profoundly changed.

Народ знову стоїть перед вибором. Але тепер уже не 1918 рік і навіть не 1938. Розстановка сил докорінно змінилася.

Розчленування і об'єднання речень при перекладі тісно пов'язані із вибором синтаксичних конструкцій.

Лекція 18. ГРАМАТИЧНІ ПОРІВНЯННЯ В ПРОЦЕСІ ПЕРЕКЛАДУ

Навіть при мисленні рідною мовою мовець, а тим більше той, хто пише, вибирає найбільш відповідну синтаксичну структуру не зразу, а після деяких роздумів і порівнянь синтаксичних варіантів. Тим більше значення мають пошук і вибір граматичних форм при перекладі. Це особливо стосується тих випадків, коли іншомовна форма має якусь іншу специфіку і в українській мові важко або неможливо знайти формальні відповідники. Тоді важливо знати, якими граматичними засобами можна найкраще передати думку, виражену іншомовною граматичною формою або синтаксичною конструкцією.

I wanted to have done it myself.

He hoped to have succeeded.

She promised to have come.

Яке граматичне значення перфектного інфінітива у наведених прикладах? І як виразити це значення у перекладі? Граматичне значення у всіх трьох випадках одне і те ж: значення нереалізованої дії, вираженої дієсловом–присудком. Відповідно, ці речення можна було б перекласти:

Я хотів зробити це сам, але не зробив.

Він сподівався на успіх, але не мав його.

Вона обіцяла прийти раніше, але не прийшла.

Однак, такий переклад був би несправедливим по відношенню до української мови. Адже і в українській мові можна знайти спосіб так само коротко виразити ідею нереалізованої дії, як і українській мові. Для цього потрібно лиш відійти від копіювання форми англійської конструкції:

Я хотів було зробити це сам.

Він марно сподівався на успіх.

Вона тільки пообіцяла прийти раніше.

У першому випадку, тобто для англійських дієслів, що виражають бажання, намір, прагнення в минулому часі з перфектним інфінітивом, для перекладу на українську мову можна застосовувати форму так званого "недійсного способу" (термін А.А.Шахматова). В інших випадках передача значення нереалізованої дії можлива тільки лексичними засобами. Заміна граматичних засобів лексичними і, навпаки, лексичних граматичними – цілком закономірне і дуже поширене явище при перекладі.

Між граматичними формами і синтаксичними конструкціями різних мов неможливо встановити такі відповідники, які б не залежали від їх лексичного значення. Можна намітити лише функціональні відповідники, які основані на передачі одних і тих же (або приблизно тих же) граматичних значень. При визначенні граматичних відповідників необхідно враховувати лексичне наповнення і стилістичну функцію конструкції. Тільки такі порівняння можуть мати значення для теорії і практики перекладу.

При виборі граматичних варіантів в у процесі перекладу важливо враховувати основні лінії розбіжності граматичної будови англійської та української мов.

Одна із найважливіших розбіжностей – централізованість структури простого речення в англійській мові, що виражається у побудові речення навколо єдиного організуючого центру – підмета. Для цього англійська мова використовує наступні засоби:

1. сполучення пасивного стану з активним в однорідних членах–присудках;
2. синтаксичні комплекси;
3. подвійне керування;
4. прийменникові конструкції.

Перший, другий та четвертий засоби будуть розглядатися окремо. Що ж стосується подвійного керування, то ця характерна особливість англійської мови вимагає обов'язкової зміни конструкції (її децентралізації) при перекладі. В українському реченні два дієслова–присудки не можуть керувати одним і тим же додатком, якщо для одного з дієслів цей додаток є прийменниковим, а для іншого – безприйменниковим:

President Roosevelt summoned and was joined by Harry Hopkins in the afternoon.

У перекладі цього речення слід зробити внутрішнє розчленування:

Президент Рузвельт викликав до себе Гаррі Гопкінса, який приїхав до нього в той же день.

Таким же чином, в українській мові неможливою є конструкція з двома дієслівними присудками, які керують одним додатком, але з різними прийменниками:

They are not represented in but handled by the British Foreign Office (Th. Dreiser This is Churchill's Democracy)

Міністерство закордонних справ Великобританії їх не представляє, але воно розпоряджається ними на власний розсуд.

Як видно з прикладів, при перекладі конструкцій з подвійним керуванням перебудова структури речення є обов'язковою.

Іншою важливою особливістю англійської граматичної будови є існування конструкцій, граматичне значення яких розкривається поза рамками самої конструкції. До таких конструкцій відносяться складний додаток, складний підмет, абсолютні звороти та деякі види модальних конструкцій. Вони будуть розглядатися окремо.

Лекція 19. ПЕРЕКЛАД КОНСТРУКЦІЙ, ЯКІ НЕ МАЮТЬ ФОРМАЛЬНИХ ВІДПОВІДНИКІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ. ПЕРЕКЛАД ПАСИВНИХ КОНСТРУКЦІЙ

Переклад конструкції слід розуміти як умовний термін, який означає вибір найбільш відповідного типу речення, його структури і членування. При переклад з англійської мови на українську частіше доводиться спостерігати розходження між граматичними формами і синтаксичними конструкціями цих мов, ніж їх подібність. Крім того, необхідно враховувати, що навіть при зовнішній, формальній подібності конструкцій і форм їх стилістичне значення у різних мовах може бути різним.

В англійській мові пасивні конструкції зустрічаються набагато частіше, ніж в українській. Це пов'язано із рядом особливостей, головною з яких є те, що в англійській мові можна перетворити в пасивну конструкцію речення з дієсловом в активному стані з прямим або прийменниковим додатком, що в українській мові неможливе. Пасивні конструкції в реченнях типу:

He was told the news.

This state of things cannot be put up with.

при перекладі замінюються активними:

Йому повідомили новину.

Не можна миритися з таким станом речей.

При таких перетвореннях можуть зустрічатися такі типові випадки:

- Англійському дієслову, що вимагає непрямого або прийменникового додатка, відповідає в українській мові перехідне дієслово. У таких випадках пасивна конструкція і у перекладі може залишатися пасивною:

The Sherman Anti–Trust Law is being interefered with.

Закон Шермана, спрямований проти монополій, постійно порушується.

These statements relative to the advocacy of violence were testified to only by stool–pigeons.

Покази про те, що вони проповідують насильство, давались тільки поліцейськими агентами.

- Англійському дієслову, що вимагає непрямого або прийменникового додатка, в українській мові відповідає неперехідне дієслово. У таких випадках доводиться замінити пасивну конструкцію активною:

The bed was not slept in.

У ліжку ніхто не спав.

- Форми дієслова у двох мовах ніби співпадають, але стилістичний фактор не дозволяє залишити у перекладі пасивну конструкцію:

He was the sort of person more at ease being asked than asking.

Форми бути запитуваним чи бути запитаним, які існують в українській мові, мають книжний характер. Тому конструкцію краще при перекладі замінити:

Він належав до тих людей, які з більшою охотою відповідають на питання, ніж ставлять їх іншим.

У багатьох випадках англійські пасивні конструкції передаються у перекладі українськими дієсловами з суфіксом –ся:

This method is considered the best.

Цей метод вважається найкращим.

Much fish is caught here.

Тут ловиться багато риби.

Lectures on various subjects are given here.

Тут читаються лекції на різні теми.

Коли при перекладі українською мовою можна або зберегти пасивну форму, або замінити її активною, важливо знати, чим саме обумовлене вживання пасивної форми в англійському оригіналі. Аналіз великої кількості прикладів показує, що пасивній конструкції в англійській мові надається перевага головним чином в наступних випадках:

1. коли неможливо або небажано вказувати виконавця дії:

"He will be well taken care of", said Loomis.

"Про Торпа потурбуються", сказав Луміс.

2. коли потрібно поставити логічний наголос на об'єкті, а не на суб'єкті дії:

The problem has been studied by many English scientists.

Проблема вивчалася багатьма англійським вченими.

The amendment was rejected by the majority of the Security Council.

Поправка була відхилена більшістю голосів членів Ради безпеки.

Деколи пасивні конструкції служать одночасно двом вказаним цілям: і щоб поставити у центрі висловлювання об'єкт дії, і щоб можна було не вказувати суб'єкта дії.

3. коли потрібно зберегти цілісність підмета в реченні:

He rose to speak and was warmly greeted by the audience.

Він встав, щоб взяти слово, і присутні тепло привітали його.

При перекладі українською мовою немає ні можливості, ні необхідності намагатися зберігати єдиний підмет у цьому прикладі подвійного керування. Слід зазначити, що використання пасиву при подвійному керуванні є дуже характерним і поширеним явищем в англійській мові. В українській мові таке не допускається.

This conspiracy against peace was hatched in and directed from London and Washington.

Ця змова проти миру, виношена в Лондоні та Вашингтоні, здійснювалася під їх керівництвом

4. у фразеологічних зворотах, тобто зв'язаних словосполученнях, і у стійких вільних словосполученнях. В англійській мові є цілий ряд фразеологічних зворотів з дієсловами у пасивному стані, Наприклад:

He was wined and dined.

Його тепло приймали.

More sinned against than sinning.

Скоріше жертва, ніж злочинець.

При перекладі дієслів у пасивному стані необхідно в багатьох випадках враховувати необхідність видової диференціації:

Sixty years ago Oklahoma was called Indian territory.

Контекст підказує, що правильним перекладом буде

Шістдесят років тому Оклахома називалась індіанською територією.

або

Шістдесят років тому Оклахому називали індіанською територією.

а не

була названа

Термінативні дієслова у пасивному стані часто перекладаються на українську мову дієсловом доконаного виду, але видова диференціація в багатьох випадках можлива лише з врахуванням широкого контексту. Так, при описі кризи 1929–1932 років у США речення

Thousands of thousands of tons of food were burned, hundreds of thousands of gallons of milk were poured into rivers.

можна перекласти двома способами:

1. Мільйони тон харчових продуктів були спалені, сотні тисяч галонів молока вилиті в річки.

2. Мільйони тон харчових продуктів спалювалися, сотні тисяч галонів молока виливалися в річки.

в залежності від того, чи в ширшому контексті йдеться про результат, чи про процес.

Таким чином, переклад пасивних конструкцій зайвий раз доказує необхідність дотримання функціональної, а не формальної точності при перекладі.

Лекція 20. ПЕРЕКЛАД КОНСТРУКЦІЙ, ЯКІ НЕ МАЮТЬ ФОРМАЛЬНИХ ВІДПОВІДНИКІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ. ПЕРЕКЛАД СИНТАКСИЧНИХ КОМПЛЕКСІВ – ІНФІНІТИВНИХ, ДІСПРИКМЕТНИКОВИХ, ГЕРУНДІАЛЬНИХ

При перекладі синтаксичних комплексів особливо яскраво проявляється одна з найхарактерніших особливостей англійського синтаксису, котра полягає в тому, що граматичне значення конструкції розкривається за межами самого комплексу. Наглядним прикладом може слугувати переклад розглянутих нами раніше речень:

I wanted to have done it myself.

He hoped to have succeeded.

She promised to have come earlier.

(Перфектний інфінітив при дієслові–присудку, що виражає бажання, намір, обіцянку, очікування).

Переклад інфінітивних комплексів складний додаток та складний підмет розглядаються у нормативних граматиках, однак там відсутні вказівки на специфіку прийомів, що використовуються при перекладі.

При передачі комплексу складний додаток (об'єктний інфінітивний зворот, Complex Object) важливо мати на увазі, що між дієсловом—присудком і частинами комплексу в перекладі часто буває необхідною особлива сполучна ланка:

I, for my part, have known a five-pound note to interpose and knock up a half century's attachment between two brethren. (W.Thackeray, Vanity Fair)

Це речення не можна перекладати:

* Я знав п'ятифунтову банкноту ...

адже У.Текерей зовсім не хотів сказати, що він особисто бачив ту банкноту чи тримав її в руках. Правильний переклад:

Що стосується мене, то я знав випадок, коли п'ятифунтова банкнота стала між двома братами і зруйнувала піввікову дружбу між ними.

Ще один приклад:

"I've known Dog Soldiers to ride a hundred and twenty miles a day", Wint said. H.Fast, The Last Frontier

Я знаю випадки, коли шайєни проходили по сто двадцять миль за день", сказав Уїнт.

Синтаксичний комплекс складний підмет (суб'єктний інфінітивний комплекс, Complex Subject) майже завжди може перекладатися двома способами:

1. підрядним додатковим реченням:

2. головним реченням із перетворенням дієслівного присудка на

ввідне слово

The treaty is reported to have been signed by all participants.

Повідомляють, що договір підписаний всіма учасниками.

Як повідомляється, договір підписаний всіма учасниками.

Певні труднощі виникають при перекладі інфінітивного комплексу, що вводиться прийменником *for*. При його перекладі необхідно враховувати, що цим комплексом робиться вказівка на те, що дія, виражена інфінітивом, виконується не підметом, а іншим суб'єктом. При передачі цієї конструкції в перекладі часто доводиться вдаватися до перебудови структури речення.

I have closed the window for you not to catch cold.

Я закрив вікно, щоб ви не застудилися.

Інфінітивний комплекс передано підрядним реченням.

It was unusual for him to go out in the afternoon.

Він звичайно не виходив на вулицю після обіду.

Інфінітивний зворот передано дієсловом в особовій формі.

But after Darwin's death, when his greatness was acknowledged by all, it was possible for the Victorian piety to build up a myth that he was essentially a religious man.

Але після смерті Дарвіна, коли його велич була визнана всіма, побожні вікторіанці змогли створити міф про те, що він був по суті релігійною людиною.

Інфінітив передано інфінітивом, але все речення при перекладі перебудовано.

Недивлячись на те, що в українській мові форми дієприкметника та дієприслівника є більш різноманітними, ніж в англійській мові, український дієприкметник та дієприслівник вживається рідше, ніж в англійській мові, оскільки він має більш книжний характер. Крім того, український дієприкметник та дієприслівник може виражати тільки одночасну або попередню дію по відношенню до дії, позначеної дієсловом–присудком. Тому навіть проста форма дієприкметника теперішнього часу далеко не завжди має формальні відповідники у вигляді дієприкметника в українській мові.

He liked always to keep a little nest egg for himself. This he kept in a bag in his room, often counting it and always sleeping with it under his pillow.

У даному прикладі ні один із дієприкметників не можна перекласти дієприкметником, оскільки вони виражають різні по часу та різнопланові дії, рівні за значенням дії дієслова–присудка:

Він любив ховати гроші для власних потреб. Зберігав їх він у себе в кімнаті в мішечку, часто перераховував свій скарб і на ніч завжди клав його під подушку.

В англійській мові дієприкметник може виражати і результат, позначеної присудком:

That was how Gideon spoke for the first time in the Convention hall, carrying a motion. (H.Fast, Freedom Road)

Зберегти дієприкметникову конструкцію у перекладі неможливо, необхідно або виділити результат в окреме речення, або передати його шляхом сурядності:

Ось як Гідеон виступив вперше в Конвенті, і його пропозицію було прийнято.

Дієприкметник з сполучником *while* часто передається дієсловом в особовій формі або дієприкметником. Слід зазначити, що *while* може виражати як часові, так і допустові відносини. У таких випадках на українську мову він перекладається відповідними формами:

While claiming that miners' wages had been raised by five shillings during that period, he admitted that they were still lagging behind rising prices.

Це речення допускає два варіанти перекладу:

1. Хоча він заявив, що заробітна плата шахтарів підвищилася на 5 шилінгів за цей період, він тим не менше визнав, що вона все ще відстає від росту зарплати.

2. Стверджуючи, що зарплата шахтарів підвищилася на 5 шилінгів за цей період, він тим не менше визнав, що вона все ще відстає від росту цін.

З цього прикладу видно, що дієприкметникові конструкції із сполучником *while* передаються як особовою, так і неособовою формою дієслова.

Еліптичні конструкції з дієприкметником минулого часу і сполучниками *when* або *if* звичайно передаються повними підрядними реченнями, оскільки зворот із дієприслівником будучи є архаїчним і книжним:

When asked about the situation in North Africa, he answered that the government were considering it.

Коли його запитали про становище у Північній Африці, він відповів, що уряд розглядає це питання.

Mr Nelson (Labour) said if elected he would support the workers' wage demand.

Лейборист Нельсон заявив, що якщо його оберуть, він буде підтримувати вимоги робітників про підвищення заробітної плати.

У наступних прикладах при перекладі необхідна повна синтаксична перебудова аналогічної дієприкметникової конструкції:

When shot, Mrs Doran was apparently taking a walk.

Місіз Доран була вбита, очевидно, підчас прогулянки.

When asked, he said he was planning to visit the USA.

На поставлене запитання він відповів, що збирається відвідати США.

Цікавим є наступний приклад еліптичної конструкції з дієприкметником минулого часу.

The tribunal's decisions, when arrived at, reflected the opinions of the members.

У перекладі цю конструкцію можна передати дієприкметниковим зворотом:

Рішення, прийняті трибуналом, відобразили думку його членів.

Такі дієприкметникові звороти можуть бути і безсполучниковими:

Questioned about his reaction to the announcement, he replied ...

Коли його запитали, що він думає про цю заяву, він відповів ...

Еліптичні конструкції з дієприкметником часто можна зустріти в заголовках:

Textile Pay Rise Asked

Такі заголовки звичайно передаються відповідно до особливостей українських газетних заголовків та змісту статті:

Вимоги текстильників про підвищення заробітної плати.

Таким чином, еліптичні дієприкметникові звороти можуть передаватися різними способами: підрядними реченнями, дієсловом в особовій формі при повній перебудові речення речення або іменником з прийменником.

В англійській мові вживаються також речення із зворотом "складний додаток" (інфінітивним та дієприкметниковим) після дієслів *to have* і *to get* в якості присудка, що виражає дію, виконану ким-небудь по завданню особи, позначеної підметом або спонування іншої особи до дії:

1. *I had my hair cut.* – Мені зробили зачіску.

2. *I have a new coat made.* – Мені шиють нове пальто.

3. *I'll have him call you up.* – Я скажу йому, щоб він Вам подзвонив.

Каузативні конструкції першого типу передаються неозначено-особовими реченнями. Конструкції другого типу – підрядними реченнями, причому дієслово *to have* перекладається залежно від контексту:

As soon as I heard that your boys had left you, I had them told to be back at their place at dawn. W.S.Maugham The Outstation

Як тільки я почув, що Ваші слуги залишили Вас, я наказав передати їм, щоб вони на світанку повернулися на свої місця.

Для сучасної англійської мови дуже характерними є означення, виражені складними прикметниками, другим елементом яких є дієприкметник минулого часу. У ряді випадків такі означення співпадають з українськими означеннями, вираженими складними словами, або двома лексичними одиницями:

The long-expected reform.

Довгоочікувана реформа.

Much-advertised policy.

Широко розрекламована політика

В інших випадках такі означення доводиться перекладати іншими способами:

Tory-directed policy.

Політика, яку наставляють консерватори.

A State Department controlled minority.

Меншість, яка знаходиться під контролем Державного департаменту.

У способах перекладу герундія та герундіальних конструкцій відображається подвійна природа герундія: суміщення в ньому дієслівних та іменникових характеристик. Герундій у функції підмета або додатка перекладається переважно віддієслівним іменником, герундій у різних обставинних функціях – різними формами дієслова (зокрема, дієприкметником) або підрядним реченням.

Однак, слід зауважити, що вирішальне значення при перекладі герундія часто мають не його функції в реченні, а його лексичне значення і зручність користування тією чи іншою українською граматичною формою. Так, у функції означення один герундій може перекладатися іменником:

the habit of speaking in public

звичка до публічних виступів

а інший – інфінітивом

the habit of smoking

звичка курити

У деяких випадках герундій перекладається дієприслівником:

Judy Gringham, the British champion, put her own best time in breaking the old record.

Чемпіонка Великобританії Джуді Грінгем показала найкращий результат, покращивши свій власний рекорд.

Герундіальні звороти передаються на українську мову підрядними реченнями:

He insists on the contract being signed immediately.

Він наполягає на тому, щоб договір був підписаний негайно.

He objected to the ships leaving the port in such bad weather.

Він заперечує проти того, щоб кораблі виходили з порту в таку бурю.

Вживання суб'єкта герундіального звороту в загальному відмінку замість присвійного у зв'язку із співпадінням форми герундія з формою дієприкметника теперішнього часу створює деколи можливість двозначного розуміння тексту, як у наступному прикладі:

He used to bombard the Foreign Office with messages protesting against Russians getting visas. (R.Parker Conspiracy Against Peace)

Форма *getting* формально може розглядатися у даному випадку і як герундій, і як дієприкметник. Однак контекст не дозволяє вважати *ing*-форму дієприкметником, оскільки тоді при перекладі виходить нісенітниця:

протестуючи проти росіян, які отримували візи.

Правильним перекладом буде:

протестуючи проти того, щоб росіянам видавали візи

або

протестуючи проти видачі віз росіянам.

Таким чином, навіть розпізнавання граматичної форми, не кажучи вже про вибір засобів її перекладу, в деяких випадках обумовлюється контекстом.

Лекція 21. ПЕРЕКЛАД КОНСТРУКЦІЙ, ЯКІ НЕ МАЮТЬ ФОРМАЛЬНИХ ВІДПОВІДНИКІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ. ПЕРЕКЛАД АБСОЛЮТНИХ КОНСТРУКЦІЙ

Оскільки під перекладом конструкції слід розуміти вибір граматичних засобів для найбільш повноцінної передачі її змісту, переклад абсолютних конструкцій залежить головним чином від характеру синтаксичного і смислового зв'язку цього звороту з головною частиною речення. Цей зв'язок може бути обставинним, означальним, пояснювальним і приєднувальним.

Специфічне значення абсолютних конструкцій в англійській мові полягає у спряженості дій, тобто у комплексному вираженні зв'язків та відносин між явищами дійсності, що проявляється у сполученні в одній формі причинно–наслідкового значення з часовим, умовного з часовим, значення супутніх обставин з обставиною способу дії тощо. При перекладі таких конструкцій смислові зв'язки між абсолютним зворотом і головною частиною речення формально не диференціюються. Засобами вираження таких недиференційованих зв'язків в українській мові є дієприслівниковий зворот, сурядне і самостійне речення.

General strike spirit began to run like wildfire, one local union after another endorsing the proposal of a complete tie-up.

Абсолютний дієприкметниковий зворот у цьому випадку якби розкриває, пояснює і уточнює загальне положення, охарактеризоване в головній частині речення. Диференціація зв'язку при перекладі тут непотрібна:

Заклик до загального страйку поширився як лісова пожежа по всій країні: одна профспілка за іншою приєднувалися до рішення про повне припинення роботи.

Оскільки граматичне значення абсолютних конструкцій полягає у спряженні різноsubj'єктних дій, при перекладі важливо встановити, чи має дана конструкція не тільки різні граматичні, але й логічні subj'єкти. При єдності логічного subj'єкта (тобто виконавця дії) в обох частинах речення у перекладі можливе використання дієприслівникового звороту:

He stood, his head bent.

Він стояв, опустивши голову.

He stood, his eyes fixed on his friend.

Він стояв, вступившись поглядом у свого товариша.

При різних логічних суб'єктах дієприслівниковий зворот у перекладі неможливий:

The dance broke up, the couples hurrying to their seats.

Музика припинилася, і танцюючі пари кинулися до своїх місць.

Деколи абсолютний зворот вживається для приєднання нової думки, рівної за своїм значенням змісту головної частини речення. Такі звороти можна назвати зворотами із приєднувальним значенням:

The lamp was quickly and widely adopted, Davy himself refusing to take any royalties for what he regarded as his gift to humanity.

Лампа швидко завоювала широке визнання, але сам Дейві відмовлявся приймати будь-які почесті, вважаючи її своїм подарунком людству.

Найбільш постійний характер мають абсолютні звороти, які перетворилися у фразеологічні одиниці. Це звороти типу *sword in hand, cap in hand, hat in hand, tongue in cheek, cheek by jowl*.

КОРОТКИЙ СЛОВНИК ЛІНГВІСТИЧНИХ ТА ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ ТЕРМІНІВ

Абревіатура – скорочене складне слово (іменник), утворене з початкових звуків, назв початкових літер чи початкових частин слів, на основі яких твориться скорочення. До аббревіатури може входити й ціле слово.

Абзац – частина друкованого або рукописного тексту від одного відступу до іншого, що складається з одного чи кількох речень і характеризується єдністю і відносною закінченістю змісту.

Абсолютна конструкція – зворот, зв'язаний з іншою частиною речення лексично і особливим видом контактного положення: англ. The weather being cold, we stayed indoors; фр. Eux repus, tout s'endort ...; Je ne pouvais pas, cet hôtel des Bains, partir à sa recherche.

Адекватний переклад – відтворення єдності змісту і форми оригіналу засобами іншої мови. [...] Деякі автори пропонують використовувати замість терміна "адекватний переклад" термін "повноцінний переклад", маючи на увазі вичерпну передачу смислового змісту оригіналу і повноцінне функціонально–стилістичну відповідність йому.

Аналог – результат перекладу по аналогії шляхом вибору одного або декількох можливих синонімів.

Антоніми – слова з протилежним значенням.

Антонімічний переклад – прийом перекладу, що полягає у заміні поняття, вираженого в оригіналі, протилежним поняттям.

Антропонім – будь–яке власне ім'я людини (особисте ім'я, по–батькові, прізвище, прізвисько, псевдонім, криптонім, кличка).

Атрибутивний – який стосується означення, вживається як означення, має властивості означення, означальний.

Афікс – загальна назва всіх морфем, крім кореня; службова морфема, частина слова, що змінює лексичне або граматичне значення кореня (основи) слова, виражає відношення між словами в словосполученні і реченні.

Біблейзм – біблейське слово або вираз, яке увійшло в загальну мову.

Буквалізм – перекладацька помилка, що є результатом відповідності формальних або семантичних компонентів двох мов. Створення помилкових мовних зв'язків між двома мовами на основі формальних або семантичних зв'язків.

Ввідне слово – слово, яке не зв'язане формально–граматично з іншими словами в реченні, не є членом речення і виражає, наприклад, відношення мовця до висловлювання, відношення даної думки до попередньої або наступної або вказує на те, що мовець вважає висловлену думку чужою.

Віддієслівні іменники – іменники, які утворені від дієслівних основ і означають опредмечену дію (опредмечений стан, процес), а також конкретні предмети або особи: збирання, ходіння, журба, заплав, гуркіт, лічильник, приймач, водій, продавець.

Відмінок – форма іменника, прикметника (дієприкметника), числівника або займенника, яка виражає його відношення до інших слів у словосполученні

чи в в реченні. [...] Називний відмінок є прямою, незалежною формою відмінюваного слова, цій формі протиставляються всі інші відмінювані форми, які називаються непрямыми відмінками.

Відповідник – один із варіантів перекладу одиниці вихідного тексту.

Генералізація понять – прийом перекладу, який полягає в переході від видового поняття до родового, наприклад "синиця" перекладається як "пташка", "виноград" як "фрукти".

Герундій – вид віддієслівного іменника в латинській і англійській мовах.

Грамматичне значення – абстрагований мовний зміст граматичної одиниці, який відносить її до того чи іншого класу або підкласу і служить засобом вираження відношень між словами. Грамматичне значення є додатковим (супровідним) щодо лексичного. Лексичне та граматичне значення співіснують, взаємодіють в одному слові, відображаючи в ньому і світ реальних предметів, явищ і відношення між ними.

Грамматичний підмет, граматичний суб'єкт – підмет у власному значенні цього слова на відміну від логічного і психологічного підмета.

Грамматична форма слова – мовні засоби вираження граматичних значень слова. Грамматичне значення і граматична форма нероздільні: не може бути граматичного значення, яке б не виражалось граматичною формою, і навпаки, немає таких граматичних форм, які не виражали б певного граматичного значення. Грамматичне значення і граматична форма взаємно зумовлені і визначають одне одне, тому граматична форма становить єдність граматичних значень слова і способів його вираження.

Десемантизація – втрата словом власного лексичного значення.

Диференціація – семантичне і стилістичне розмежування лексики і значень окремих слів.

Дієприкметник – форма дієслова, що поєднує в собі ознаки дієслова і прикметника: виражає ознаку предмета за дією і виступає в реченні в ролі означення або частини присудка: оновлюючі життя люди; пожовкле листя клена; написаний поетом вірш; бетонований робітниками міст.

Дієприслівник – невідмінювана дієслівна форма, що поєднує в собі ознаки дієслова і прислівника: означає додаткову дію і має обставинно–означальне значення. У реченні виступає (самостійно чи разом з залежними від нього словами) в ролі обставини чи другорядного присудка.

Додаток – другорядний член речення, що означає об'єкт дії, стану чи ознаки і відповідає на запитання непрямих відмінків.

Домінанта – один із членів синонімічного ряду, навколо якого групуються всі інші слова–синоніми цього ряду; стрижневе слово. Домінантою, чи стрижневим словом синонімічного ряду, є слово, найбільш загальне за лексичним значенням і здебільшого нейтральне в експресивному і стилістичному відношенні.

Дослівний переклад – відтворення у тексті, що перекладається формальних і/або семантичних зв'язків.

Еквіваленти – у перекладі так називають міжмовні синоніми. У теорії закономірних відповідників Я.І.Рецкер еквівалентами називає постійні

рівнозначні відповідники між одиницями вихідного і перекладного тексту, які не залежать від контексту.

Еліптичний – який ґрунтується на пропусканні в реченні слів, що легко домислюються; неповний

Емфаза – напруженість мови, посилення її емоційної виразності, виділення якогось елемента за допомогою інтонації, повторення, звертань, запитань тощо.

Епітет – один з основних тропів, художнє, образне означення, що підкреслює характерну рису, визначальну якість явища, предмета, поняття, дії.

Етимологія – 1. Розділ науки про мову, що вивчає походження і історію окремих слів і морфем. 2. Походження та історія слів і морфем.

Загальна теорія перекладу – наукова концепція про суть і особливості будь-якої двомовної комунікації.

Знаковий спосіб перекладу – одна з об'єктивно існуючих закономірностей переходу від однієї мови до іншої, яка виражається в перекладацьких операціях на формально-знаковому рівні. Знаковий спосіб перекладу використовується переважно в синхронному перекладу.

Ідіома – стійкий неподільний зворот мови, що виражає єдине поняття, зміст якого не визначається змістом його складових елементів: байдики бити, на руку ковінька, впадати в око.

Інваріантом перекладу називають те, що повинне залишатися незмінним в результаті процесу перекладу, а саме повідомлення, під яким розуміють інформацію, призначену для передачі.

Інтернаціоналізми або інтернаціональні слова – це слова або вислови, які належать до спільного за виникненням фонду ряду мов, близьких за походженням або подібних за своїм культурним розвитком.

Інфінітив – початкова форма дієслова, що виражає дію або стан безвідносно до діючої особи, числа, часу і способу.

Інформаційний запас – об'єм інформації, який асоціюється комунікантом з мовним знаком або позначеним ним об'єктом дійсності.

Калька – слово або вираз, скопійовані засобами рідної мови з іншої мови, тобто кожна значуща частина оригіналу буквально перекладається і займає в перекладі таке ж місце, як і в оригіналі.

Каузативний – який має значення причини (приводу) для дії.

Керування – від підрядного зв'язку між словами у словосполученні, при якому залежне слово (іменник, займенник чи субстантивоване слово) ставиться в певній відмінковій формі (з прийменником чи без прийменника), зумовленій лексико-граматичним значенням підпорядковуючого слова чи змістом висловлення.

Кліше – мовний стереотип, готовий зворот, що використовується в певних умовах і подібних контекстах.

Компенсація втрат при перекладі – прийом перекладу, який полягає у вираженні смислових та стилістичних особливостей тексту в перекладі не там, де вони виражені в оригіналі. Цей прийом застосовується у тих випадках, коли

немає можливості передати смислові та стилістичні відтінки оригіналу у зв'язку з відсутністю відповідників.

Конкретизація понять – прийом перекладу, який полягає в переході від родового поняття до видового (наприклад, "учащийся" перекладається в залежності від контексту як "студент" або "слушатель").

Контекст – 1. Лінгвістичне оточення даної мовної одиниці; умови, особливості вживання даного елемента в мовленні. 2. Завершений в смисловому відношенні відрізок письмового мовлення який дає можливість встановити значення слова або фрази, що входять в нього. Контекст ситуації (обстановка мовлення) – умови, в яких здійснюється даний акт мовлення з точки зору їх впливу на зміст останнього, його детермінованості особливостями даної культурної спільноти.

Контекстуальна заміна – це така лексична перекладацька трансформація, внаслідок якої перекладним відповідником стає слово або словосполучення, що не є словниковим відповідником і що підібрано із врахуванням контекстуального значення слова, яке перекладається, його контексту вживання та мовленнєвих норм і традицій мови перекладу.

Лексикологія – розділ мовознавства, що вивчає словниковий склад мови.

Лексичне значення – реальний, предметно-речовий зміст слова, який визначається співвіднесеністю слова з відповідним поняттям.

Логічний розвиток понять – прийом перекладу, який полягає в заміні одного поняття іншим, пов'язаним один з другим як причина і наслідок, частина і ціле, інструменті виконавець.

Логічний суб'єкт, логічний підмет – 1) Реальне джерело дії як позалінгвістична основа висловлювання. 2) Те, про що йде мова, про що говориться у висловлюванні.

Метафора – вид тропа, що побудований на основі вживання слів або виразів у переносному значенні за подібністю, аналогією тощо і служить одним із засобів посилення образності й виразності мови. [...] Розрізняють метафори прості, побудовані на зближенні предметів чи явищ за однією якоюсь ознакою, і метафори розгорнуті, побудовані на різних асоціаціях між предметами і явищами.

Метод "чорної скриньки" – один з методів дослідження процесу перекладу, який полягає у вимірюванні і порівнянні даних вихідного тексту з даними перекладного тексту.

Морфема – найменша неподільна значуща одиниця мови, яка виступає як носій певного лексичного чи граматичного значення слова і регулярно відтворюється відповідно до моделей цієї мови.

Морфологічний – який належить до внутрішньої будови слова.

Неологізм – слово або мовний зворот, створені для позначення нового предмета чи вираження нового поняття. Кожне нове слово, що постає у мові, спочатку являє собою неологізм, а набувши широкого вжитку, входить в активний словниковий склад мови, перестає бути неологізмом.

Неозначено-особові речення – односкладні речення, головний член яких виражається дієсловом у формі 3-ї особи множини теперішнього або

майбутнього часу або формою множини минулого часу. Виконувач дії, виражений головним членом неозначено–особовим речення, мислиться неозначено, він невідомий, або автор висловлення не вважає за потрібне його називати, зосереджуючи основну увагу на самій дії, а не на її творцеві: Мені вже нагадували про це.

Неособові форми дієслова – дієслівні утворення, які не мають форм особи: інфінітив, дієприкметник і дієприслівник (в українській мові); інфінітив, дієприкметник і герундій (в англійській мові).

Неперехідні дієслова – дієслова, що означають стан, становлення і дію, яка не спрямована, не переходить і не може безпосередньо переходити на об'єкт. Тому такі дієслова не можуть мати при собі прямого додатка. Неперехідними є дієслова, що означають рух і положення у просторі (летіти, сидіти, ходити), фізичний і психічний стан (радіти, хворіти, сумувати, плакати), становлення ознаки і зміни стану (біліти, рости, в'янути, мокнути), сферу діяльності, заняття (учителювати, партизанити). Неперехідними є всі дієслова з афіксом –ся (–сь).

Непряий додаток – додаток, що означає предмет, який пов'язаний з дією лише частково, неповно, тимчасово, хоч при перехідному дієслові і може означати предмет, на який спрямована дія, залежить від перехідних і неперехідних дієслів.

Номенклатура – сукупність назв, уживаних у якій–небудь галузі науки, техніки, виробництва тощо для позначення об'єктів.

Норма [мовна] – закріплені в практиці зразкового використання мовні варіанти (в галузі вимови, слововживання, граматичних та інших мовних засобів), які найкраще і найповніше з числа співіснуючих виконують свою суспільну роль.

Нульова інформація – відсутність будь–яких даних. Повторна інформація – дані, які наводяться в певному тексті не вперше.

Об'єкт дії – предмет, який підпадає дії. Граматичним вираженням об'єкта в українській мові є додаток. У пасивних зворотах, при дієсловах пасивного стану, фактичний об'єкт дії виражається називним відмінком іменника, що виступає в ролі підмета: робітники будують міст і міст будується робітниками.

Обставина – другорядний член речення, який пояснює слово із значенням дії чи ознаки, виражає якісно–означальну характеристику дії, стану чи ознаки, умови, при яких відбувається дія, або спосіб, міру, ступінь виявлення дії чи ознаки [...] За значенням розрізняють такі види обставин:

- обставини способу дії,
- обставини міри і ступеня,
- обставини місця,
- обставини часу,
- обставини причини,
- обставини мети,
- обставини умови,
- обставини уступки (допустовості)

Односкладні речення – речення, граматичну основу яких становить один головний член із залежними від нього словами чи без них, і для вияву повноти й своєрідного характеру свого змісту вони не потребують другого головного члена.

Означення – другорядний член речення, який відноситься в реченні до іменника ... і виражає ознаку, якість чи властивість предмета.

Одиниця перекладу – одиниця мови, що вимагає самостійного рішення на переклад. В якості постійних (готових) одиниць перекладу виступають штампи, ситуаційні кліше, терміни, прислів'я і образні вирази.

Омоніми – слова, однакові за звучанням, але зовсім різні за значенням. Наприклад: балка – улоговина і балка – дерев'яний або залізний брус; пара – газоподібний стан води і пара – два предмети як одне ціле або комплект.

Описовий прийом – прийом перекладу, який полягає в описі засобами іншої мови позначуваного поняття. До цього прийому вдаються, якщо в мові перекладу немає відповідної номінації або ж вона невідома перекладачеві.

Особові форми дієслова – форми дієслова, відмінювані за особами, числами і способами, які виступають у реченні в ролі присудка.

Пасивний стан означає, що дія спрямована на об'єкт, який у реченні має форму називного відмінка і виступає підметом, у той час як реальне джерело дії виражене орудним відмінком і виконує роль додатка (стадіон споруджується студентами).

Перехідні дієслова – називають дію, яка спрямована на об'єкт, виражений знахідним відмінком іменника без прийменника або іншими частинами мови, вжитими в значенні іменника: помити підлогу, заскрити вікно, посадити дерево. До перехідних дієслів належать також дієслова мислення і мовлення, переживання, почуттєвих сприймань, відношення тощо: говорити правду, розповісти сон, почути пісню, відчувати радість, терпіти біль, любити людину, ненавидіти ворога.

Період – значно поширене просте або багаточленне складне речення, що характеризується єдністю теми, вичерпною повнотою змісту і гармонійністю синтаксичної структури. За своєю будовою період не становить окремого структурного типу речення, це лише різновид простого або складного речення.

Підмет – головний член двоскладного речення, що виражає предмет думки, ознака якого розкривається присудком. Підмет перебуває з присудком у двобічному (предикативному) зв'язку і пов'язується способом координації. Морфологізованою формою вираження підмета є називний відмінок іменника. Підмет виражається також: 1) займенниками; 2) кількісними, збірними і порядковими числівниками; 3) субстантивованими словами з різних частин мови; 4) інфінітивом.

Підрядне речення – синтаксично залежна предикативна частина складнопідрядного речення, яка повністю або тільки частково зберігає структурні ознаки простого речення і граматично підпорядковується головному реченню.

Плеоназм – багатослів'я, стилістичний зворот мови, який містить у собі слова з однаковими чи близькими значеннями і служить засобом надання

більшої виразності і переконливості. Плеоназм як багатослів'я – дефект мовлення, якщо вживання близьких за змістом слів зайве.

Постпозиція – постановка одного з двох мовних елементів, які взаємопов'язані між собою, після іншого.

Пояснення – від синтаксичних відношень між членами речення або предикативними одиницями, які відносяться до одного і того ж об'єкту дійсності, а між собою перебувають у зв'язках пояснювального й пояснюючого. Формальним вираженням пояснення є сполучники тобто, а саме, як-от, але, інтонація і словопорядок: пояснюючий член стоїть після пояснюваного: Лось, або лісова корова, водиться здебільшого по лісових просторах Батьківщини нашої (Остап Вишня). Розрізняють три види пояснювальних відношень: власне пояснення, включення і уточнення.

Прецизійні слова – одномовні, але на відміну від термінів загальноповживані слова, які, як правило, не викликають конкретних асоціацій. При усному перекладі викликають певні труднощі. До прецизійних слів відносяться власні імена, назви днів тижня і місяців, числівники.

Приєднувальний – особливий вид синтаксичного зв'язку, характерний здебільшого для розмовного мовлення, який полягає в тому, що граматично пов'язані з реченням окремі його частини (члени речення або частини складного речення) подаються в інтонаційно-смісловому і позиційному відділенні від основного висловлення як додаткові повідомлення, зауваження чи пояснення. Приєднувальний зв'язок здійснюється сполучниками та й, ще й, також, причому, притому, сполученнями при цьому, сурядними сполучниками і, та, а, вжитими у значенні приєднувальних, частками теж, також, засобами інтонації, зокрема пониженням тону і значною паузою перед приєднувальною частиною: Добриня був добрий воєвода, сміливо стояв на стіні, умів вести за собою людей, та й люди вірили йому (С.Скляренко).

Прийом перекладу – конкретна дія або конкретні операції, викликані труднощами, що виникли в процесі перекладу.

Присудок – головний член двоскладного речення, що означає дію, стан, якість, властивість (активну чи пасивну ознаку) предмета думки, вираженого підметом. Присудок з підметом синтаксично пов'язуються предикативним зв'язком і разом становлять граматичну основу, предикативне ядро двоскладного речення. Підмет і присудок формально уподібнюються один одному. Це уподібнення головних членів речення називається координацією.

Прийменниковий додаток (посередній) – який виражений іменником з прийменником.

Прямий додаток – додаток, що означає об'єкт, на який безпосередньо переходить дія, або предмет, який виникає як наслідок відповідної дії чи конкретизує значення пояснюваного дієслова [...] і виражається знахідним відмінком без прийменника, а також родовим при перехідних дієсловах із запереченням не: косити траву, будувати міст, слухати відповідь, не бачити товариша, не видно берега, випити молоко, відрізати хліба.

Психологічний підмет – представлення, що є першим по порядку виникнення у свідомості і психологічній значимості (вазі): Перекладається текст; У Києві весна.

Реалії – речі, предмети, що існують матеріально і служать основою для номінативного значення слова.

Семантика – 1. Розділ науки про мову, який вивчає значення слів і виразів та зміну цих значень. 2. Значення мовних одиниць – окремих слів, словосполучень, фразеологічних одиниць, а також граматичних форм.

Синоніми – слова, що означають назву одного й того ж поняття, спільні за основним лексичним значенням, але відрізняються значеннєвими відтінками або емоційно–експресивним забарвленням (чи тим і тим водночас), або сферою стилістичного використання чи можливостями поєднання з іншими словами.

Синоніми абсолютні – слова, тотожні за значенням і стилістичним забарвленням: кавалерія, кіннота; чорногуз, лелека, бусол; майдан, площа.

Синоніми граматичні – слова з синонімічними граматичними показниками; рівнозначні граматичні конструкції: книга батька – батькова книга.

Синоніми смислові (ідеографічні, понятійні, семантичні) – це стилістично нейтральні слова, які відрізняються додатковими значеннєвими відтінками, обсягом семантики: бажання, хотіння, охота, жадання, жадоба, жага.

Синоніми контекстуальні – це слова, які зближуються за своїм значенням і вступають в синонімічні зв'язки лише в умовах певного контексту. Поза контекстом слова повний і мертвий, глибокий і німий не усвідомлюються як слова–синоніми, але вони синонімізуються, коли вживаються як означення до іменника тиша.

Синоніми стилістичні – це тотожні за значенням слова, але різні за експресивно–емоційним забарвленням, сферою вживання, приналежністю до функціональних стилів мови. В одних рядах стилістичних синонімів стрижневе слово нейтральне, а решта – емоційно забарвлені, в інших – усі слова мають емоційно–експресивне забарвлення: єднати, возз'єднувати, ріднити, братати; летіти, линути.

Синонімічний ряд – це група слів, об'єднаних спільним основним значенням. Синонімічні ряди об'єднують слова з гранично близькою семантикою, які належать до однієї частини мови. Відхилення пояснюється можливостями вживання однієї частини мови в значенні іншої: багато, чимало, безліч, сила, сила–силенна, маса, тьма, тьма–тьмуща, хмара. Якщо слово багатозначне, то кожне його окреме значення входить у різні синонімічні ряди: тихий, неголосний, приглушений (спів, гомін); тихий, повільний, неквапливий (течія, їзда); тихий, безтурботний, спокійний (життя, радість). [...] Синонімічні слова групуються в синонімічний ряд навколо стрижневого слова, або домінанти.

Синонімія – збіг за основним значенням морфем, слів, фразеологічних зворотів і синтаксичних конструкцій при наявності в них різних змістових відтінків і стилістичного забарвлення.

Синтаксична конструкція – поєднання слів, яке становить собою закінчене висловлювання.

Синтаксичні відношення – відношення, що встановлюються між окремими повнозначними словами чи їх фразеологічними еквівалентами в складі словосполучення, і відношення між членами речення.

Спосіб перекладу – одна з основних категорій науки про переклад. Спосіб перекладу визначається як об'єктивно існуюча закономірність переходу від однієї мови до іншої в перекладацькій діяльності. Відомі два способи перекладу – знаковий і смисловий.

Стиль – функціональний різновид літературної мови, який визначається сферою її функціонування і характеризується особливостями у виборі, поєднанні й організації системи мовних засобів (лексичних, граматичних, фонетичних та ін.) у зв'язку з метою і змістом спілкування.

Стилістична фігура, стилістичний зворот – мовний зворот, особлива синтаксична побудова, що вживається для підсилення виразності висловлення. [...] Це особливі синтаксичні побудови, які мають оригінальну форму образного вираження думок і почуттів людини. Термін "стилістична фігура" використовується також і в широкому розумінні: будь-який мовний засіб ..., що надає мовленню образності і виразності.

Суб'єкт дії – предмет судження, логічний підмет.

Субстантивация – перехід слід з інших частин мови до класу іменників.

Сурядність (сурядний зв'язок) – граматичний зв'язок, який встановлюється між синтаксично рівноправними, незалежними один від одного компонентами – словами, членами речення або складовими частинами складного речення.

Термін – слово, яке має якість позначати наукове поняття, що складає разом з іншими поняттями даної галузі науки або техніки одну семантичну систему. В тексті, призначеному для перекладу, термін завжди вимагає окремого рішення на перекладу, тобто виступає як одиниця перекладу.

Термінативний – що позначає дію, яка передбачає певну границю, спрямоване на досягнення певного результату (ламати, писати, відкривати).

Транскрипція – особлива система письма, яка застосовується для точного відтворення звукового складу слів і текстів якої-небудь мови або діалекту. Транскрипція практична – запис засобами національного алфавіту іншомовних імен, термінів тощо, які не перекладаються рідною мовою, передаються найближчими за звучанням. Наприклад: парашут (фр. parachute), Нью-Йорк (New York), Шауляй (Siauliai).

Транслітерація – передача тексту й окремих слів, які записані однією графічною системою, засобами іншої графічної системи, тобто передача однієї писемності літерами іншої.

Трансформація – основа більшості прийомів перекладу. Полягає у зміні формальних (лексичні або граматичні трансформації) або семантичних (семантичні трансформації) компонентів при збереженні інформації, призначеної для передачі.

Троп – мовний зворот, у якому слово або словосполучення вжиті в переносному значенні і служать засобом досягнення естетичного ефекту виразності в мові художньої літератури, в публіцистиці, в ораторському стилі тощо.

Універсалії лінгвістичні – мовні явища (особливості, характеристики), які виявляються у всіх мовах, характерні для всіх мов.

Фонема – найменша неподільна звукова одиниця мови, яка служить для творення морфем, слів і словоформ та їх диференціації.

Фонетичний – який пов'язаний із звуками чи звуковою системою мови; звуковий.

Фразеологічна одиниця (фразеологізм) – лексико–граматична єдність двох і більше нарізно оформлених компонентів, граматично організованих за моделлю словосполучення чи речення, але неподільна лексично, стійка у своєму складі й структурі, яка, маючи цілісне значення, відтворюється в мові.

Часткова теорія перекладу – наукове дослідження особливостей різних видів перекладу або співставлення двох конкретних мов або двох з позиції завдань і мети науки про переклад.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

ОСНОВНА

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод. Вопросы общей и частной теории переводов. – М., "Международные отношения", 1975.
2. Зорівчак Р.П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія. – Львів: Вища школа. Вид–во при Львівському університеті, 1983.
3. Ковганюк С.П. Практика перекладу. (З досвіду перекладача). – К., "Дніпро", 1968
4. Комиссаров В.Н. Теория перевода. – м.: "Высшая школа", 1990
5. Коптілов В.В. Теорія і практика перекладу. – К., "Вища школа", 1982
6. Korunets I.V. Theory and Practice of Translation. – Вінниця, "Нова книга", 2000
7. Латышев Л.К. Курс перевода: (Эквивалентность перевода и способы её достижения). – М., "Международные отношения", 1981
8. Лилова Анна Введение в общую теорию перевода. – М., "Высшая школа", 1985
9. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. Очерки лингвистической теории перевода. – М., "Международные отношения", 1974
10. Федоров А.В. Введение в теорию перевода (Лингвистические проблемы). – М., Изд. лит. на иностр. яз., 1958
11. Федоров А.В. Основы общей теории перевода: (Лингвистические проблемы). – М.: "Высшая школа", 1983
12. Osimo Bruno Translation Course.

ДОДАТКОВА

1. Влахов С., Флорин С. Непере译имое в переводе. – М.: Высшая школа, 1986
2. Комиссаров В.Н. Слово о переводе. (Очерк лингвистического учения о переводе). – М., "Международные отношения"
3. Клюканов И.Э. Психолингвистические проблемы перевода. – Калинин, 1989
4. Миньяр–Белоручев Р.К. Методика обучения переводу на слух. – М., Изд–во ИМО, 1959
5. Миньяр–Белоручев Р.К. Общая теория перевода и устный перевод. – М.: Воениздат, 1980
6. Миньяр–Белоручев Р.К. Последовательный перевод. Теория и методы обучения. – М., Воениздат, 1969
7. Миньяр–Белоручев Р.К. Пособие по устному переводу (Записи в последовательном переводе). – М., "Высшая школа", 1969
8. Мирам Г.Э. Профессия: переводчик. – Киев, Ника–Центр Эльга, 2000
9. Сухенко К.М. Лексичні проблеми перекладу. – К., Вид–во Київ. ун–ту, 1972
10. Чернов Г.В. Теория и практика синхронного перевода. – М., "Международные отношения", 1978

11.Циткина Ф.А. Терминология и перевод (к основам сопоставительного терминоведения). – Львов: ЛГУ, 1988

12.Швейцер А.Д. Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты. – М.: Наука, 1988

13.Ширяев А.Ф. Синхронный перевод: Деятельность синхронного переводчика и методика преподавания синхронного перевода. – М.: Воениздат, 1979

СЛОВНИКИ ТА ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

1. Англо–український словник. Склав М.І.Балла. Т.т.1,2. – Київ: Вид–во "Освіта". 1996.

2. Андрианов С.Н., Берсон А.С., Никифоров А.С. Англо–русский юридический словарь. – Москва: Изд–во "Русский язык", Издательская фирма "Рея", 1993.

3. Англо–український фразеологічний словник. Склав К.Т.Баранцев. Київ: Вид–во "Радянська школа", 1969.

4. Бендзар Б., Бобинець С. Українська фонографічна передача антропонімів античної, англо–, німецько– і франкомовної літератур. – Ужгород, вид–во "Закарпаття", 2000.

5. Гиляревский Р.С., Старостин Б.А. Иностранные имена и названия в русском тексте. Справочник, 3 изд., М., 1985

6. Карабан В.І. Посібник–довідник з перекладу англійської наукової і технічної літератури на українську мову. – Київ–Кременчук, 1999

7. А.В.Кунин Англо–русский фразеологический словарь. Издание третье, т.т.1–2, "Советская энциклопедия", М., 1967. Издание четвертое, "Русский язык", М., 1984

8. Литературные аллюзии, образы и цитаты в английском языке. Справочное пособие. Составитель Клюкина Т.П. Москва: Высшие курсы иностранных языков МИД СССР, 1990.

9. И.А.Уолш, В.П.Берков Русско–английский словарь крылатых слов. "Русский язык", М., 1985.

10.M.Benson, E.Benson, R.Ilson The BBI Combinatory Dictionary of English. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia. Изд–во "Русский язык", Москва. 1990

11.Alan V. Deardorff Deardorff's Glossary of International Economics. 21 Dec, 2001 <http://www-personal.umich.edu/~alandear/glossary/>

12.Transliteration des Kyrillischen – Transliteration of Cyrillic – Lateinische Umschrift – ISO–Transliteration. 22 March, 2002 <http://kodeks.uni-bamberg.de/AKSL/Schrift/Transliteration.htm>

13.Ukrainian–English Transliteration Table. 22 March, 2002. <http://www.rada.kiev.ua/translit>

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Укладачі:

БОРИСОВА Аліна Олексіївна
АРХИПОВА Вікторія Олександрівна
КОЛЕСНИК Аліна Олексіївна
МАНУЄНKOBA Олена Олегівна
МУРАВЬОВА Олена Миколаївна

«Теорія та практика перекладу»

Конспект лекцій

для студентів денного та заочного відділення
економічного факультету та факультету менеджменту
за спеціальностями 6.050206 «Менеджмент ЗЕД»
та 6.050103 «Міжнародна економіка»

Підп. до друку 09.07.12. Формат 60 × 84 1/16. Папір офсет. Друк офсет.
Ум. друк. арк. 3,7. Тираж 50 прим. Замов. №

Видавець і виготовлювач
Харківський державний університет харчування та торгівлі
61051, м. Харків–51, вул. Клочківська, 333.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4417 від 10.10.2012 р.
